

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา

ประสบการณ์ ทางธรรม

จารุพรรณ เพ็งศรีทอง

ประสบการณ์ทางธรรม

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา

ธรรมบรรณาการ จาก

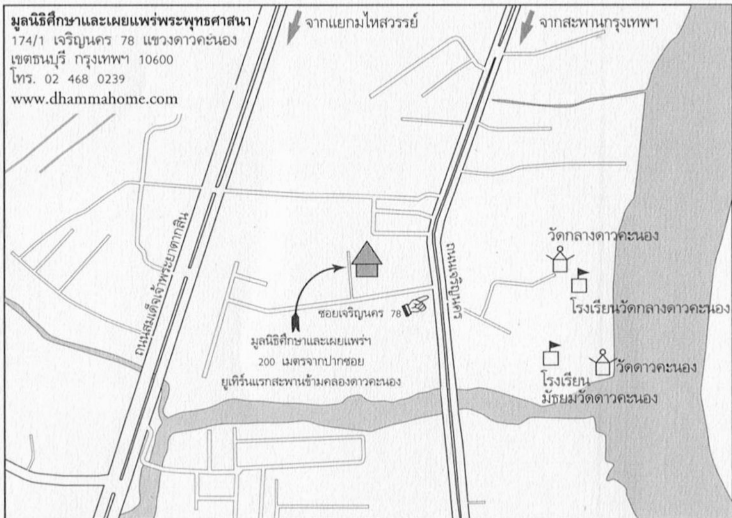
ลูกๆ และหลานๆ

ตระกูล พณิชากิจ

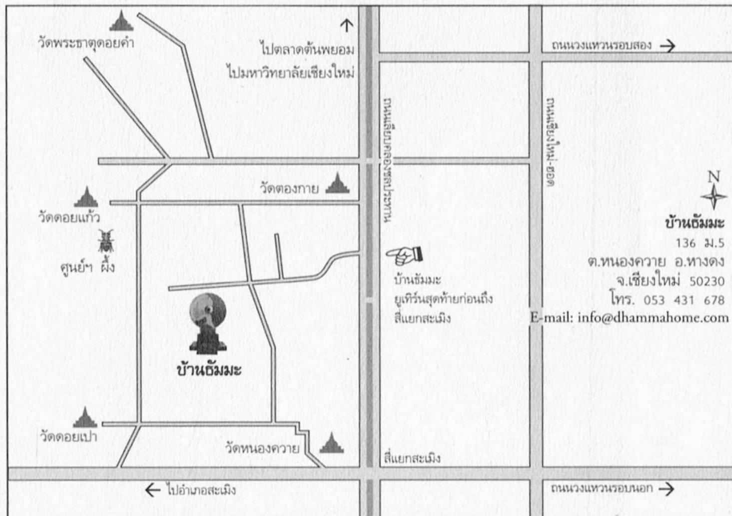
ขออุทิศส่วนกุศลแด่ บิดา มารดา ซึ่งล่วงลับไปแล้ว

ประสบการณ์ทางธรรม

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา กรุงเทพฯ

บ้านธัมมะ เชียงใหม่

ประสบการณ์ทางธรรม

จารุพรรณ เพ็งศรีทอง

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา

ISBN–10: 974-94059-5-1
ISBN–13: 978-974-94059-5-6
พิมพ์ครั้งที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๙ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๔๙ จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

ท่านที่ประสงค์จะพิมพ์หนังสือของมูลนิธิฯ เพื่อเป็นธรรมทานโปรดติดต่อ
มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
เลขที่ ๑๗๔/๑ เจริญนคร ๗๘ แขวงดาวคะนอง เขตธนบุรี กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐
โทรศัพท์ / โทรสาร ๐๒ ๔๖๘ ๐๒๓๙
หรือที่
บ้านธัมมะ
เลขที่ ๑๓๖ หมู่ ๕ ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง เชียงใหม่ ๕๐๒๓๐
โทรศัพท์ ๐๕๓ ๔๓ ๑๖๗๘
Email: info@dhammahome.com
http://www.dhammahome.com

พิมพ์ที่ หจก. บางกอกบล๊อก กรุงเทพฯ

พิมพ์เพื่อเป็นธรรมบรรณาการ

คำนำ

หนังสือเล่มนี้เขียนด้วยศรัทธาและการเห็นประโยชน์ของพระธรรมและการศึกษาธรรม ผู้เขียนเล่าประสบการณ์ทางธรรมอย่างตรงไปตรงมาตามความเป็นจริงที่ประสบ ตามความรู้สึกนึกคิดของผู้เขียน โดยไม่ได้ต่อเติมให้เกิดความน่าสนใจหรือตื่นเต้น นับเป็นประสบการณ์ที่เรียบง่าย แต่แสดงถึงการแสวงหาจนกระทั่งได้พบพระธรรม คำตอบความจริงของชีวิตซึ่งเป็นเสมือนแผนที่นำทางระยะยาวที่จะต้องดำเนินไปในสังสารวัฏ

หนังสือแบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ ตอนที่ ๑ เล่าประสบการณ์ทางธรรมของผู้เขียน ตอนที่ ๒ เป็นการรวบรวมพระสูตรและอรรถกถาบางตอนจากพระไตรปิฎก บางพระสูตรเคยนำมาร่วมสนทนากันในกลุ่มผู้ศึกษาธรรม จุดประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นโทษภัยของการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะ และท้ายที่สุดเพื่อแสดงพระมหากรุณาธิคุณของพระผู้มีพระภาคที่มีต่อสัตว์โลก และการมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ

ประโยชน์และกุศลใดๆ ของท่านผู้อ่านอันเนื่องมาจากหนังสือเล่มนี้ เป็นที่ยินดีอย่างยิ่งของผู้เขียน และผู้เขียนขออนุโมทนาในกุศลนั้นๆ ด้วย

จารุพรรณ เพ็งศรีทอง

พฤษภาคม ๒๕๔๙

คำอุทิศ

ความดีของหนังสือนี้ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่มารดาบิดา
ผู้แสดงโลกนี้แก่ลูก และเป็นบุคคลแรกที่ให้ธรรมะ

คำขอบคุณและอนุโมทนา

ขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ที่กรุณาให้คำแนะนำและตรวจทานความถูกต้อง ขอขอบคุณคุณจันทนา คุณเอนก ที่ให้คำแนะนำการขยายความในตอนที่ ๑ ทำให้เรื่องราวชัดเจนขึ้น รศ. มธุรส วิสุทธกุล ที่ให้คำแนะนำเพิ่มเติมข้อความเพื่อความกระจ่างชัดยิ่งขึ้น คุณประเชิญ แสงสุข ที่ได้แสดงพระสูตรที่ต้องการนำมาคัดข้อความในหนังสือเล่มนี้ว่าอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มใด หัวข้อใด คุณคำปั่น อักษรวิลัย ผู้พิมพ์และเรียบเรียงเชิงอรรถ คุณวรรณี แซ่โง้ว ตลอดจนผู้ที่มีส่วนทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

สารบัญ

ตอนที่ ๑
การแสวงหาและคำตอบ

ดิฉันเกิดในครอบครัวที่นับถือพระพุทธศาสนา มีพี่สาว ๑ คน มารดาเป็นครู บิดาทำงานบริษัทฝรั่ง ตั้งแต่เด็กจำได้ว่ามีการตักบาตรที่หน้าบ้านเป็นประจำ พระภิกษุจำนวนมากพอสมควรเดินผ่านมารับบิณฑบาต สมัยนั้นไม่ใช้ถุงพลาสติกใส่อาหาร ที่บ้านตั้งโต๊ะหน้าบ้าน ใช้ขันสัมฤทธิ์ใบใหญ่ใส่ข้าวสวยตั้งบนพาน มีทัพพีตักข้าวเข้าชุดกัน กับข้าวและขนมแห้งห่อด้วยใบตอง กับข้าวและขนมที่มีน้ำใส่ภาชนะที่ไม่ทำให้หกเลอะเทอะ เมื่อครบรอบวันเกิดของดิฉัน คนเลี้ยงจะเตรียมอาหารให้ใส่บาตร อายุ ๕ ขวบใส่บาตรพระ ๕ รูป ๗ ขวบใส่บาตรพระ ๗ รูป จำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามอายุ จนถึงอายุ ๓๐ กว่า ไม่มีพระผ่านมารับบาตรหน้าบ้านเพียงพอกับจำนวนที่ต้องการตักบาตร ประกอบกับคนเลี้ยงแก่เฒ่าลง ทำอาหารใส่บาตรจำนวนมากไม่ไหว จึงได้เปลี่ยนไปทำบุญที่โรงพยาบาลสงฆ์แทน

ที่บ้านมีการทำบุญเลี้ยงพระทุกปี สมัยนั้นไม่มีร้านขายอาหารมากมายเหมือนสมัยนี้ ก่อนวันทำบุญบรรยากาศจะคึกคักเป็นพิเศษ มีผู้คนเดินทางมาค้างที่บ้านเพื่อช่วยกันจัดสถานที่และอาหารถวายพระ ห้องพระต้องช่วยกันทำความสะอาด คุณพ่อขอยืมพรมปูพื้น อาสนะและหมอนจากวัด

ใกล้บ้าน ก่อนถึงวันทำบุญ ชายสองคนจะแบกพรมผืนหนาใหญ่ม้วนยาว หัวคนท้ายคนจากวัดมาบ้าน ญาติๆ และเพื่อนคุณพ่อมางานเลี้ยงพระในวันรุ่งขึ้น

คุณพ่อมักพาครอบครัวไปทำบุญตามวัดที่คุณพ่อรู้จัก ที่บ้านดิฉันมักได้ยินรายการธรรมะทางวิทยุเป็นประจำ ทำให้มีความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนา จำได้ว่าบางคราวมีพระเทศน์รูปเดียว บางคราวมี ๒ รูปถามตอบ เรียกว่า ปุจฉาวิสัชนา ในยุคนั้นชาวไทยนับถือศาสนาพุทธกว่าร้อยละ ๙๐ คุณพ่อคุณแม่สอนให้ทำทาน รู้จักบาปบุญ โรงเรียนสอนวิชาศีลธรรม ทำให้รู้เรื่องพุทธประวัติ ความชั่วความดี และหัวข้อธรรมะต่างๆ เช่น พรหมวิหาร ๔ ถึงแม้จะไม่เข้าใจมากนัก แต่เป็นพื้นฐานในการศึกษาธรรมะต่อมา

เมื่อดิฉันอยู่ในโรงเรียน สิ่งแวดล้อมดี ประชากรทั้งประเทศมีประมาณ ๒๐ กว่าล้านคน ถนนหนทางในกรุงเทพฯ ปลอดโปร่ง รถไม่ติด โทรทัศน์สี-ขาวดำเริ่มออกอากาศเมื่อดิฉันอายุประมาณ ๑๐ ขวบ รายการโทรทัศน์เริ่มประมาณ ๑๕.๐๐ น. เลิกรายการประมาณ ๒๐.๐๐ น. รายการโทรทัศน์มีคนอ่านข่าวประจำวัน รายการดนตรี ละคร รวมทั้งรายการธรรมะด้วย จำได้ว่าวันหนึ่งมีรายการสนทนาธรรมระหว่างบุคคล ๒ คน คือ พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์ กับใครคนหนึ่ง หัวข้อที่สนทนาเกี่ยวกับเรื่องทุกข์ โดยแบ่งทุกข์ออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ทุกข์ประจำ และทุกข์จร ทุกข์ประจำคือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ส่วนทุกข์จรมีในระหว่างมีชีวิตอยู่นั้น

มีหลากหลาย เช่น ความยากจน โรคภัย เป็นหนี้สิน ภัยธรรมชาติ อุบัติเหตุ เป็นคดีความขึ้นศาล อกหัก ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักและความทุกข์อื่นๆ นานาประการ ดิฉันไม่ได้เปิดวิทยุหรือโทรทัศน์ฟังธรรมะเอง แต่รับรู้รายการธรรมะที่ผ่านเข้ามา ทำให้ทราบเรื่องของบุญ บาป เรื่องกรรม นรก สวรรค์ ฯลฯ สำหรับเรื่องความทุกข์ที่ได้ฟังมา พิจารณาแล้วก็เห็นด้วย

ดิฉันดำเนินชีวิตเหมือนกับคนทั่วไปในครอบครัวชั้นกลาง ชีวิตดำเนินไปอย่างราบเรียบ วัยเด็กเรียนหนังสือมีความสุขมาก จำได้ว่ามีแต่เล่นกับเรียน เรียนจบจากโรงเรียนก็สอบเข้ามหาวิทยาลัย เรียนจบมหาวิทยาลัยแล้วไปศึกษาต่อ เสร็จแล้วทำงานรับราชการซึ่งเป็นงานที่มั่นคง สมัยเรียนอยู่ในโรงเรียนพอเริ่มก้าวเข้าสู่วัยรุ่น เริ่มที่จะคิดถึงอนาคตของตนเอง ชีวิตภายนอกดูราบเรียบ แต่ภายในจิตใจไม่ได้ราบเรียบ แต่เต็มไปด้วยความสงสัยปนวิตกกังวล เมื่ออยู่ชั้นมัธยมต้องคิดแล้วว่าต่อไปจะเรียนอะไรหลังจากจบจากโรงเรียน แล้วจะทำอาชีพอะไรดี คำตอบที่อยู่ในใจคือ ไม่รู้จะทำอาชีพอะไร ไม่เห็นมีอะไรน่าทำสักอย่าง และคิดไกลต่อไปว่า ทำอาชีพไปทำไม คำตอบคือเพื่อเลี้ยงชีพ ไม่ทำมาหากินได้หรือไม่ คำตอบคือไม่ได้ ถ้าไม่ทำมาหากินจะเอาเงินที่ไหนมาใช้ ดิฉันถามตัวเองต่อไปว่า ทำมาหากินได้เงินเลี้ยงชีพแล้วอะไรต่อไป ก็เอาเงินไปซื้ออะไรที่ต้องการ ซื้ออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ข้าวของเครื่องใช้ ซื้อบ้าน ซื้อรถ และอื่นๆ ใช้เงินหาความสุขใส่ตัวตามรสนิยม

ของแต่ละคน แล้วอย่างไรต่อไป ต่อมาเราก็ต้องแก่เฒ่าลง เจ็บและตายไปในที่สุด ไม่มีใครที่ไม่ตาย ชีวิตมีอยู่เท่านี้หรือ เกิดมาเพื่อที่จะต้องตายเท่านี้หรือ ทำไมจึงมีอยู่เท่านี้ ไม่มีความสุขอะไรในชีวิตที่มากกว่านี้หรือ ถ้าอย่างนั้นเราเกิดมาทำไม ทำไมจึงมาอยู่ตรงนี้ได้ เหล่านี้เป็นคำถามที่ดิฉันไม่ได้พูดหรือถามใคร เป็นคำถามที่อยู่ในใจเสมอ และคิดว่าจะต้องหาคำตอบให้ได้

ตั้งแต่เด็กดิฉันชอบอ่านหนังสือ อายุประมาณ ๑๔-๑๕ ปี ได้อ่านหนังสือเล่มหนึ่งไม่หนานัก จำไม่ได้ว่าชื่อเรื่องอะไร ใครแต่ง หนังสือเล่มนี้น่าสนใจมาก ถึงแม้เวลาจะผ่านมาหลายปี เรื่องราวในหนังสือเล่มนั้นก็ยังอยู่ในใจ เรื่องราวเริ่มต้นจากการที่ผู้เล่าเรื่องซึ่งใช้คำว่า “ข้าพเจ้า” ได้เดินทางไปยังดินแดนแห่งหนึ่งซึ่งเป็นคุกที่กว้างขวางใหญ่โตมาก ผู้คนที่อยู่ในคุกไม่ทราบเลยว่าตนเองติดคุก และเป็นคุกที่แปลกมาก คือนักโทษจะต้องหากินเอง ดำเนินชีวิตไปตามที่เห็นสมควร ไม่มีใครหาอาหารเสื้อผ้าและยารักษาโรคมาให้ นักโทษต้องสร้างบ้านเอง เลือกทำอาชีพเอง นักโทษแต่ละคนไม่มีใครทราบว่าจะตายเมื่อใด อาจตายวันใดก็ได้ เมื่อถึงเวลาที่นักโทษต้องตายจะมีเพชฌฆาตประหารนักโทษนั้นโดยไม่มีการพิจารณาโทษหรือบอกกล่าวล่วงหน้า นักโทษทุกคนดำเนินชีวิตไปโดยไม่มีผู้ใดคิดจะแหกคุก เพราะมีกำแพงกั้นหลายชั้น และไม่ทราบว่าจะเอาเครื่องมือใดมาทำลายกำแพงเหล่านั้นได้ มีนักโทษบางคนพยายามออกจากคุก คนเหล่านั้นหอบเครื่องมือ มีขวานเป็นต้น

มาที่ชุมชนและกล่าวว่า ขวานพิเศษนี้สามารถทำลายกำแพงได้ กำแพงแต่ละชั้นต้องการเครื่องมือทำลายต่างๆ กัน แต่ในที่สุดต้องอาศัยเครื่องมือที่ยอดเยี่ยมสุดยอด จึงจะทำลายกำแพงเหล่านั้นได้ นักโทษหลายคนพากันมามุงดู ส่วนมากหัวเราะแล้วเดินหนีไป มีน้อยคนสนใจจริงๆ และได้คุยกับผู้ที่นำเครื่องมือมา ในที่สุดผู้ที่ใช้นามว่า "ข้าพเจ้า" บอกผู้ที่นำมาดูคุกว่า เขาได้ดูคุกนี้นานพอสมควรแล้ว อยากจะกลับ ผู้พามากล่าวว่า ไม่ได้ ท่านจะออกจากคุกนี้ไม่ได้ เพราะท่านก็เป็นนักโทษคนหนึ่งเหมือนกัน ลงท้าย "ข้าพเจ้า" สรุปว่าเขาเองก็เป็นนักโทษ และท่านผู้อ่านทั้งหลายก็เป็นนักโทษด้วยเหมือนกัน เราทุกคนไม่สามารถออกจากคุกได้ในขณะนี้

ดิฉันอ่านด้วยความสนใจ อาศัยความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ได้จากการฟัง การอ่าน ทราบดีว่าเรื่องทั้งหมดเป็นการอุปมาอุปไมย คุกนั้นคือโลกนี้เอง ความจริงไม่ใช่แต่โลกนี้เท่านั้นแต่หมายถึงสังสารวัฏ เราพ้นจากคุกแสนยาก ผู้หอบขวานและเครื่องมือต่างๆ ที่จะทำลายกำแพง คือผู้ที่แนะนำว่ามีทางที่จะออกจากคุกได้ถ้าพยายาม แต่คนทั้งหลายไม่เข้าใจ เข้าใจว่าชีวิตที่อยู่ในคุกดีแล้ว ไม่เดือดร้อนอะไร เพชฌฆาตฆ่าตายวันใดก็เป็นเรื่องธรรมดา พวกเราจึงไม่สนใจฟังผู้ที่แนะนำเครื่องมือ

เอ! เราทั้งหมด ทั้งผู้เขียนและผู้อ่านก็อยู่ในคุก ชักไม่ชอบมาพากลแล้ว นี่มันอะไรกัน อยู่ดีๆ ก็มาอยู่ในคุกไม่น่ารื่นรมย์เลย

หลายปีต่อมาดิฉันอยากอ่านหนังสือเล่มนี้ซ้ำ แต่ก็หาไม่พบ พยายามค้นหาอย่างไรก็ไม่พบ หนังสือชื่ออะไร ใครแต่ง เล่าให้ใครฟังก็ไม่มีใครทราบเรื่อง ไม่ได้วี่แววของหนังสือเล่มนี้ มีรุ่นพี่คนหนึ่งเคยอ่านเมื่อหลายปีก่อน บอกว่าประทับใจมาก ใครแต่งก็ไม่ทราบ รู้สึกว่าชื่อของหนังสือเล่มนี้คือ *นักโทษประหาร* ไม่ทราบว่าจะไปหาอ่านได้ที่ไหนอีก ดิฉันคิดเรื่องนี้เรื่อยมา แต่ก็ไม่ทราบว่าจะไปพูดกับใคร พูดกับเพื่อนก็ไม่ได้ เพื่อนคงให้ความคิดเห็นหรือคำตอบอะไรไม่ได้ พูดกับใครดี พูดกับพ่อดีกว่า ดิฉันมักถามปัญหาธรรมะกับพ่อบ่อยๆ แม่ครัวได้ยินเข้าก็เคยพูดกับดิฉันหลายปีต่อมาว่า จำได้ว่าพูดเรื่องธรรมะบ่อยๆ หลายๆ คำถามที่ดิฉันถามพ่อ จำไม่ได้ว่าถามอะไรบ้าง แต่บางคำถามที่จำได้คือ "*คุณพ่อคะ ทำไมเทวดาจึงอยู่เป็นเทวดาต่อไปไม่ได้ ต้องลงมาเกิดเป็นมนุษย์บ้าง เทวดามีความสุขกว่ามนุษย์ น่าจะเป็นเทวดาไปเรื่อยๆ*" คุณพ่อตอบว่า "*เหมือนกับเก็บเงินไปเที่ยว ซื้อตั๋วเรือบิน ลูกเก็บเงินได้มาก ไปเที่ยวได้ไกลๆ พักผ่อนได้ที่นั่นตามที่จ่ายเงินได้ พอเงินที่ไปเที่ยวหมด ลูกจะอยู่ต่อได้อย่างไร ลูกก็ต้องกลับ เทวดาท่านหมดบุญเมื่อใด ท่านก็อยู่ต่อไปบนสวรรค์ไม่ได้*"

อีกคำถามหนึ่งที่พอจะจำได้คือ "*ทำไมจึงต้องออกจากสังสารวัฏด้วย*" คุณพ่อตอบว่า "*สังสารวัฏก็เปรียบเหมือนห้องส้วม ทำให้ห้องส้วมดีอย่างไร สวยงามเพียงใดมันก็คือห้องส้วม ใครบ้างอยากอยู่ในห้องส้วมตลอดไป*"

คำสนทนาเหล่านี้ดิฉันถามคุณพ่อเมื่ออยู่ชั้นมัธยมจากการอ่านหนังสือธรรมะ สมัยนั้นเจ้าภาพงานศพจะต้องแจกหนังสือธรรมะ อ่านแล้วทำให้เข้าใจอะไรมากขึ้น จากการอ่านหนังสือบ้าง ฟังวิทยุเรื่องธรรมะบ้าง สรุปแล้วไม่เข้าใจว่าเกิดมาทำไม เกิดมาแล้ว ทำไมจึงต้องมีความทุกข์ด้วย ทุกข์ของมนุษย์มากกว่าสุขหลายเท่า

ดิฉันผ่านร้อนหนาวมาเป็นเวลาพอสมควร ประสบการณ์ชีวิตยังราบเรียบ เรียนหนังสือเป็นหลัก ไม่มีทุกข์ที่เด่นชัด นอกจากเมื่อคุณตาจากไปและแมวตัวโปรดได้ตายไป ในที่สุดเมื่อพิจารณาแล้วก็ยังไม่เห็นจุดมุ่งหมายของชีวิตอย่างแท้จริง

วันหนึ่งดิฉันคุยกับแม่เรื่องต่างๆ แล้วก็เอ่ยขึ้นว่า *"หนูไม่อยากเกิดอีกเลย"* แม่คงประหลาดใจมากเมื่อได้ยินลูกวัยรุ่นพูดเช่นนั้น ดิฉันจำไม่ได้ว่าพูดประโยคนี้เมื่อเรียนอยู่ชั้นใด ทราบแต่ว่าอยู่ชั้นมัธยม ยังไม่ได้เข้ามหาวิทยาลัย อายุไม่เกิน ๑๗ ปี แม่ถามว่า *"ทำไมลูกจึงพูดเช่นนั้น ลูกมีความทุกข์อะไรหรือ ลูกไม่อยากเรียนหนังสือหรือ?"*

ดิฉันตอบว่า *"หนูไม่มีเรื่องทุกข์อะไรเป็นพิเศษ จะมีเรื่องเจ็บป่วยบ้าง เล็กๆ น้อยๆ หนูมีความสุขที่ได้ไปเที่ยวหัวหินกับพ่อแม่ทุกปีตอนปิดเทอม และก็ชอบเรียนหนังสือ"* สมัยนั้นครูจะจัดให้มีการสอบ ใครสอบได้ต่ำกว่า ๕๐ เปอร์เซ็นต์ของคะแนนวิชาต่างๆ ทั้งหมดถือว่าสอบตก ครูจะเรียงลำดับตามคะแนนที่นักเรียนแต่ละคนได้รับ ออกมาเป็นสอบได้ที่ ๑,

ที่ ๒, ที่ ๓ ตามลำดับไปเรื่อยๆ จนหมดจำนวนนักเรียนในชั้น ดิฉันไม่เคยสอบได้เกินลำดับที่ ๑๐

ดิฉันกล่าวต่อไปว่า "*เกิดมา ดูๆ ไปแล้วไม่เห็นมีอะไรดี ต้องเจ็บ ต้องตายในที่สุด ระหว่างมีชีวิตอยู่ก็ต้องผจญกับความทุกข์ คิดดูแล้วไม่เกิดนั่นแหละดีค่ะ*" คุณแม่เอาเรื่องนี้ไปพูดให้คุณพ่อฟัง คุณพ่อคงประหลาดใจอยู่เหมือนกัน แต่ไม่พูดอะไร ท่านอาจจะคุยกันถึงเรื่องนี้เมื่อดิฉันไม่อยู่ ณ ที่นั้น ดิฉันถามคุณพ่อว่า "*ถ้าอย่างนั้น เวลาทำบุญหนูอธิษฐานว่าไม่เกิดอีก ดีไหม*" คุณพ่อตอบอย่างไรจำไม่ได้ จำได้แต่ว่าสรุปแล้วไม่ควรอธิษฐานเช่นนั้น คุณพ่อให้เหตุผลอย่างไรก็จำไม่ได้

เมื่อมีญาติมาที่บ้าน คุณแม่เล่าเรื่องนี้ให้ญาติฟัง ญาติบอกว่าลูกเขาไม่เคยเป็นอย่างนี้เลย ลูกเขาสนุกสนานไม่เคยพูดเลยเรื่องทุกข์เรื่องไม่เกิด นับแต่นั้นเป็นต้นมา ดิฉันพยายามแสวงหาจุดประสงค์ของชีวิตและคำตอบว่าเกิดมาทำไม แต่ไม่ได้คำตอบที่ถูกใจ อ่านหนังสือธรรมก็ทราบว่าเกิดมาเพื่อใช้กรรม ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น อย่างไรก็ตาม ก็จะต้องหาคำตอบให้ได้

วันเวลาผ่านไป ดิฉันเรียนอยู่ในมหาวิทยาลัย ยุ่งกับการศึกษา ไม่ใคร่มีเวลาอ่านหนังสือธรรมะเหมือนก่อน ดิฉันเลือกเรียนวิชาปรัชญา เผื่อจะได้ทราบแนวคิดหรือคำตอบเรื่องนี้บ้าง พบหนังสือเล่มใดเกี่ยวกับการแสวงหาความหมายก็เอามาอ่าน หนังสือชื่อ *Man's Search for Meaning* ของ Victor E. Frankl พูดถึงการแสวงหาความหมายในชีวิต เขาเป็น

ศาสตราจารย์ทางด้านจิตวิทยาที่เคยอยู่ในค่ายกักกันของพวกนาซี เขาเป็นจิตแพทย์ชั้นนำในยุโรป ทฤษฎีใหม่ของเขาเรียกว่า "logotherapy" เป็นที่ยอมรับในสาขาวิชาจิตวิทยา คือการช่วยให้คนไข้ได้ทราบความหมายหรือจุดประสงค์ในชีวิต เขาให้ข้อคิดว่า มนุษย์ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ที่เราต้องประสบ แต่สามารถเปลี่ยนทัศนคติต่อสถานการณ์นั้นๆ ได้

เขายกตัวอย่างเรื่องหนึ่ง แพทย์รุ่นพี่มาปรึกษาเขาเกี่ยวกับความทุกข์อันเนื่องมาจากการตายของภรรยา เขาต้องทนทุกข์ระทมใจอย่างรุนแรงและยังไม่หายจากความทุกข์ใจนั้น ถึงแม้ภรรยาของเขาได้เสียชีวิตไปแล้ว ๒ ปี และเป็นผู้ที่เขารักมากกว่าอื่นใด ผู้เขียนเล่าว่าเขาไม่ได้บอกกล่าวอะไรเลย แต่ได้ตั้งคำถามว่า "*อะไรจะเกิดขึ้นล่ะหมอ ถ้าหมอตายก่อนและภรรยายังมีชีวิตอยู่ต่อมา*" เขาตอบว่า "*สำหรับภรรยา ถ้าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้น เธอคงจะแย่มาก เธอจะทุกข์อย่างมาก*" ผู้เขียนตอบว่า "*เห็นไหมล่ะหมอ เธอไม่ต้องทนทุกข์อย่างนั้น หมอเองต่างหากที่ทุกข์แทนเธอ โดยที่ต้องมีชีวิตอยู่และเศร้าโศกถึงเธอ*" หมอที่มาปรึกษาไม่ได้กล่าวอะไรสักคำ ได้แต่จับมือและเดินออกจากห้องไป ความทุกข์ดูเหมือนว่าจะหมดไปในแง่ที่ว่าขณะที่เขาพบความหมาย สำหรับเขา เป็นความหมายที่เขาต้องเสียสละและเป็นทุกข์โศกแทนภรรยา

ผู้เขียนกล่าวว่า เขาไม่สามารถเปลี่ยนชะตากรรมของหมอได้ ไม่สามารถทำให้ภรรยาเขาฟื้นขึ้นมาได้ แต่ผู้เขียนประสบความสำเร็จ ที่ได้เปลี่ยนทัศนคติของหมอที่มีต่อชะตากรรมที่

เปลี่ยนแปลงไม่ได้ อย่างน้อยเขาเห็นความหมายของความทุกข์ของเขา พื้นฐานของการศึกษาที่เรียกว่า logotherapy คือการช่วยให้คนไข้พบกับความหมายของชีวิต มนุษย์ไม่ได้อยู่เพื่อเพียงแสวงหาความสุขและหลีกเลี่ยงความทุกข์ มนุษย์พร้อมที่จะยอมทุกข์เมื่อทราบว่าความทุกข์ของเขามีความหมาย ผู้เขียนกล่าวในหนังสือของเขาว่า มนุษย์สามารถที่จะมีชีวิตอยู่หรือแม้แต่ตายเพื่ออุดมคติและสิ่งที่เขาเห็นคุณค่า

อ่านหนังสือเล่มนี้แล้วยังไม่โดนใจนัก หนังสือเล่มอื่นๆ ก็เช่นกัน เวลาผ่านไป เมื่อจบการศึกษาและทำงาน ดิฉันเริ่มคิดว่า ไม่มีใครรู้เรื่องชีวิตเท่ากับพระพุทธเจ้า ไม่มีใครสอนเลยว่าทำอย่างไรจึงจะไม่เกิดอีก เพราะฉะนั้นต้องหาคำตอบจากการศึกษาธรรมะ

ทำงานได้สักสองสามปี มีผู้แนะนำให้ศึกษาธรรมะกับคุณลุงจิต เหมะทัต คุณลุงแสดงธรรมะหัวข้อต่างๆ ที่บ้าน รวมทั้งสอนให้ทำสมาธิด้วย ธรรมะที่คุณลุงแสดงมีหลากหลาย ตั้งแต่เรื่องอกุศลกรรมบถ ๑๐ เรื่องจิต เรื่องเจตสิก สติ มรรคมีองค์ ๘ โพชฌงค์ ๗ เป็นต้น คุณลุงเน้นเรื่องอกุศลกรรมบถ ๑๐ และกุศลกรรมบถ ๑๐ ว่าถ้าใครมั่นคงในสองหลักนี้ยังพอเอาตัวรอดได้ ทำให้เวียนว่ายตายเกิดดีในวัฏฏะ ดิฉันได้พื้นความรู้ทางพระพุทธศาสนาจากคุณลุงจิตอย่างที่ไม่เคยได้เรียนรู้จากที่ใดมาก่อน คุณลุงแจกหนังสือมหาสติปัฏฐานสูตรฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย และกล่าวถึงธรรมะ ๔ หมวด คือกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตา-

นุปัสสนาสติปัฏฐาน และธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เรื่องธรรมะที่จะต้องศึกษานั้นมีมากจริงๆ ดิฉันยังระลึกถึงพระคุณของคุณลุงจนถึงบัดนี้ ที่ทำให้ดิฉันเข้าใจธรรมะมากกว่าสมัยก่อนหน้านี้ และเป็นพื้นฐานที่ทำให้ศึกษาธรรมะและพระพุทธศาสนาได้เข้าใจยิ่งขึ้นต่อมา

ต่อมามีผู้แนะนำให้ฟังวิทยุรายการ "แนวทางเจริญวิปัสสนา" บรรยายโดย อาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ท่านอาจารย์บรรยายธรรมะเรื่อง ทวาร ๖ ว่าเรารู้โลกนี้ได้ ๖ ทางคือ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โลกทางทวาร ๖ รวมทั้งตัวเราไม่ใช่สัตว์ ตัวตน บุคคล เป็นอนัตตา ตัวเราเป็นแต่เพียงรูปธรรม นามธรรม โลกทางทวาร ๖ ก็เช่นกัน เป็นเพียงรูปธรรมนามธรรม สติปัฏฐานเป็นสติชนิดหนึ่งซึ่งระลึกรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง ว่าเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เรื่องสติปัฏฐานเป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องละเอียดที่ต้องใช้เวลาศึกษานาน ซึ่งไม่สามารถกล่าวรายละเอียดในที่นี้ได้ ก่อนเข้าใจเรื่องสติปัฏฐาน ต้องเข้าใจว่าปรมัตถธรรมต่างกับสมมุติบัญญัติอย่างไร ก่อนเข้าใจปรมัตถธรรม ต้องเข้าใจก่อนว่าธรรมะคืออะไร ศึกษาไปจะเข้าใจว่ากิเลสที่เราสะสมมาเนิ่นนานในสังสารวัฏ ทำให้เราไม่สามารถรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง อวิชชาปิดบังความจริงจนเราไม่สามารถทราบความจริงได้ การอบรมเจริญสติปัฏฐานเป็นการก้าวเข้าไปสู่โลกปรมัตถ์มากขึ้น สติค่อยๆ ระลึกรู้สภาพธรรมที่กำลังปรากฏทางทวาร ๖ สติปัฏฐานไม่เกิดขึ้นง่ายๆ ต้องอาศัยการฟังการพิจารณาบ่อยๆ

ทราบว่าถ้าอบรมเจริญสติปัฏฐานไปเรื่อยๆ ปัญญาสามารถเกิดได้ และปัญญารู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง สามารถประจักษ์แจ้งสภาพธรรมตามลำดับขั้น แต่จะให้ปัญญาเกิดมากทันทีไม่ได้ ต้องอบรมค่อยๆ เจริญไป

กว่าจะพอเข้าใจเรื่องสติปัฏฐานใช้เวลานานเป็นปี ต้องใช้คำว่ากว่าจะพอเข้าใจ ไม่ได้เข้าใจมากมายทะลุปรุโปร่ง ฟังพระธรรมกว่าจะเข้าใจไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะพระธรรมเป็นเรื่องละเอียดและลุ่มลึก ศึกษาไปจะทราบว่ากิเลสนั้นแสนเหนียวแน่น ความติดข้องละยากมาก เราติดข้องทุกสิ่งทางทวาร ๖ ทางตาติดข้องมากมายในสิ่งที่เห็น ทางหูเราติดข้องกับเสียงที่เราหวังว่าต้องไพเราะ ทางจมูกเราติดข้องกับกลิ่นหอม ทางลิ้นอาหารเป็นที่ติดข้องมากต้องปรุงให้อร่อย ทางกายเราติดกับสัมผัสที่สบาย และทางใจเราติดข้องกับเรื่องที่คิดกับบุคคลกับวัตถุเรื่องราวต่างๆ

ท่านอาจารย์เคยพูดเสมอว่าการศึกษาธรรมเป็นเรื่องละผิดกับเรื่องทางโลกหรือวิชาการต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่ผู้ศึกษาต้องการจะเอา ไม่มีวิชาการใดในโลกสอนการละกิเลสนอกจากพระธรรมเท่านั้น ทำไมจึงต้องละกิเลส เพราะถ้ามีกิเลสมากทุกข์ก็มาก การละกิเลสละเป็นขั้นๆ กิเลสที่ต้องละก่อนไม่ใช่ละโลภะ เป็นไปไม่ได้ที่จะละโลภะ เพราะพระอรหันต์เท่านั้นที่จะละโลภะได้ บางคนคิดว่าศึกษาธรรมะแล้วต้องไม่มีโลภะ ไม่แต่งตัวสวยงาม ไม่รับประทานอาหารอร่อย อยู่อย่างไม่ต้องเพลิดเพลินกับอะไร เป็นความเข้าใจผิด ละโลภะก่อน

ไม่ได้ จะละโทสะก่อนก็ไม่ได้อีก บางคนคิดว่าศึกษาธรรมะแล้วต้องไม่โกรธ เป็นไปไม่ได้ พระอนาคามีจึงละโทสะได้ ดังนั้นกิเลสที่ต้องดับก่อนคือ ความเข้าใจผิดยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน ผู้ไม่ได้ศึกษาพระธรรมอาจกล่าวว่า ฉันไม่เห็นจะเข้าใจผิดอะไร การที่ไม่เข้าใจว่าทุกอย่างเป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน ก็เป็นการเข้าใจผิดแล้ว ถ้าไม่ได้ศึกษาและไม่รู้ว่าทุกอย่างเป็นแต่เพียงรูปธรรมและนามธรรมเท่านั้นรวมทั้งตัวเราตั้งแต่หัวจรดเท้าด้วยก็เป็นการเข้าใจผิด การยึดถือสิ่งต่างๆ ที่ปรากฏทางทวาร ๖ ว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เป็นตัวเรา ของเรา เป็นความเห็นที่ไม่ถูกต้อง ความเห็นจะถูกได้ต่อเมื่อฟังพระธรรม สติปัฏฐานค่อยๆ เกิด อบรมเจริญปัญญาไปเรื่อยๆ

ปัญญาที่เกิดเป็นลำดับขั้นนั้น จะถึงความสมบูรณ์เมื่อเป็นพระโสดาบัน พระโสดาบันยังมีโลภะ แต่บางเบากว่าปุถุชนมากท่านไม่เข้าใจผิดในสภาพธรรม ท่านละความสงสัยในพระรัตนตรัย เป็นต้น ท่านละโทสะได้แต่ไม่เป็นสมุจเฉท ปัญญาขั้นสูงต่อไปคือพระสกทาคามี พระอนาคามี และในที่สุดคือพระอรหันต์ ที่ละกิเลสต่างๆ ได้เด็ดขาด ไม่กลับมาเกิดอีกจะเห็นได้ว่ายากเพียงใดในการละกิเลส ไม่ใช่นึกคิดเอาว่าละได้แล้ว แต่ต้องอาศัยการอบรมเจริญปัญญา ไม่ใช่อบรมเพียงในชาตินี้เท่านั้น แต่ต้องอบรมละกิเลสไปเรื่อยๆ นานแสนนานไม่ใช่แค่ร้อยปี พันปี เป็นกัปๆ ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรคสาสปสูตรที่ ๖ เปรียบเทียบความนานของกัปไว้ว่า

นครที่ทำด้วยเหล็ก ยาว ๑ โยชน์ กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ เต็มด้วยเมล็ดพันธุ์ผักกาด มีเมล็ดพันธุ์ผักกาดรวมกันเป็นกลุ่มก้อน บุรุษพึงหยิบเอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดเมล็ดหนึ่งๆ ออกจากนครนั้น โดยล่วงไปหนึ่งร้อยปีต่อ ๑ เมล็ด เมล็ดพันธุ์ผักกาดกองใหญ่นั้น พึงถึงความสิ้นไปหมดไปเพราะความพยายามนี้ ยังเร็วกว่าแล ส่วนกัปหนึ่งยังไม่ถึงความสิ้นไปหมดไป กัปนานอย่างนี้แล...

เพราะฉะนั้นเรื่องออกจากคุกหรือวัฏฏะ ไม่ใช่เรื่องเร็วเรื่องง่าย และที่สำคัญคือ ถ้าไม่พบพระธรรมคำสอนของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่สามารถรู้หนทางคือ มรรคมีองค์ ๘ ที่จะพ้นจากวัฏฏะได้ เราไม่ได้เกิดมาพบพระธรรมทุกชาติ ชาติใดที่เกิดในอบายภูมิ เป็นสัตว์เดรัจฉานเป็นต้น ก็ไม่มีโอกาสเข้าใจธรรมะ เมื่อทราบอย่างนี้แล้วจะเห็นว่าจะไม่นานเป็นกัปได้อย่างไรในการอบรมเจริญปัญญา อุปมากับการลอยคออยู่กลางมหาสมุทรมองไม่เห็นฝั่ง จะว่ายน้ำอย่างไรกว่าจะถึงฝั่ง ไม่ต้องคำนึงถึงเรื่องการถึงนิพพาน เพราะยังอีกไกลแสนไกล แต่เมื่อรู้หนทางแล้ว ก็ต้องเจริญกุศลในทุกทางและอบรมเจริญปัญญาในทุกๆ ชาติที่มีโอกาส

เมื่อพอจะเข้าใจเรื่องสติปัฏฐาน ดิฉันดีใจมาก ทราบได้ทันทีว่านี่เป็นสุดยอดของการแสวงหา ไม่ต้องแสวงหาอีกต่อไป การแสวงหาหลายปีนั้นสิ้นสุดลง จะไม่ให้ดีใจได้อย่างไร ในเมื่อ

แสวงหามาตลอด การแสวงหาไม่ใช่แสวงหาธรรมอะไรก็ได้ แต่แสวงหาธรรมที่ชี้ทางออกจากวัฏฏะโดยเฉพาะ เคยคิดก่อนหน้านั้นว่า ใครสอนวิชาทำอย่างไรไม่ต้องมาเกิดอีก ก็จะเรียนวิชานั้นกับผู้นั้น แต่หาไม่ได้เลยในโลก นอกจากธรรมของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ภายหลังมานั่งคิดดู โธ่เอ๋ย...ก็จะหาจากคนอื่นๆ ได้อย่างไรเล่า ในเมื่อเขาก็ออกจากคุกไม่ได้ แล้วจะมาบอกได้อย่างไรว่าวิธีออกจากคุกจะต้องทำอย่างไร

ดิฉันได้พบคำตอบแล้ว วิเศษอะไรอย่างนั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้แล้ว ดิฉันเข้าใจดีขึ้นในเรื่องชีวิตและก็เป็นอย่างที่เคยคิดไว้จริงๆ เหมือนหนังสือที่เคยอ่าน ใช่แล้ว เราเป็นนักโทษทางออกจากคุกแสนยากไม่ใช่โลกเราเท่านั้นที่เปรียบเหมือนกับคุกทั้งวัฏฏะที่เรายังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่นั้นคือคุก ถึงแม้ทางออกจากคุกจะยากอย่างไรก็ตาม ต้องเดินตามทางนี้ แม้จะมีหนทางเดียวคือ มรรคมีองค์ ๘ ทางออกจากวัฏฏะไม่ต้องเกิดอีกมีอยู่ ถึงแม้จะต้องอบรมไปเป็นจิรกาลภาวนา นานนับไม่ถ้วนเป็นกัปๆ ก็ไม่เป็นไร เมื่อทราบหนทางแล้ว อย่างน้อยยังมีทางออกจากคุกได้ ดิฉันได้พบความหมายของชีวิตแล้วไม่ใช่เกิดมาทำงานหาเงิน แสวงหาความสุขแล้วตายไปเท่านั้นแต่เกิดมาเพื่อเจริญกุศลในทุกทาง และที่สำคัญคืออบรมเจริญปัญญาไม่ใช่แต่ชาตินี้เท่านั้นแต่อบรมไปจนถึงขั้นที่ไม่ต้องกลับมาเกิดอีกในที่สุดดิฉันรู้สึกมีความสุขมากขึ้น รู้สึกโชคดีจริงๆ ที่ได้พบคำตอบที่แสวงหามานาน คำตอบที่แสนวิเศษซึ่งไม่มีใครตอบได้นอกจากพระพุทธเจ้า

ถ้าไม่ได้พบเรื่องการเจริญสติปัฏฐาน ดิฉันคงจะรู้สึกว่าชีวิตนี้ขาดอะไรไป ไม่รู้จะไปแสวงหาความหมายได้ที่ใดและคงจะตายไปทั้งๆ ที่รู้สึกว่าชีวิตยังขาดอะไรอยู่ ยังมีอะไรค้างคาอยู่ในจิตซึ่งไม่สามารถจะถามหรืออธิบายให้ใครฟังได้

มาพบเรื่องสติปัฏฐานเมื่ออายุประมาณ ๓๕ ปี ค่อนข้างช้า แต่ยังมีเรี่ยวแรงสติปัญญาพอศึกษาธรรมได้อีก การเจริญสติปัฏฐานเป็นเรื่องยาก แต่ไม่เคยคิดต่อรองว่าทางลัดมีไหม ทางไม่ยากมีไหม ทราบได้ทันทีว่าของแท้ต้องยาก อย่างไรก็ตามพบทางออกยังดีกว่าไม่พบ การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏมีอะไรดี หัวจรดเท้าเกิดขึ้นก็เป็นเรื่องทุกข์แล้ว ในการดูแลรักษา หาอาหารให้มันกิน ต้องทำมาหากิน ทำงานหนักงานเบาอย่างไรก็แล้วแต่ ในที่สุดก็ตาย ตายตอนแก่หรือไม่ใช่ ตอนหนุ่มสาวก็ตายได้ แล้วแต่กรรมใดจะให้ผล ถึงจะมีชีวิตอยู่ถึงชรา ชราก็นำทุกข์มาให้อีก ก่อนชราต้องเผชิญปัญหาชีวิตนานาชนิด ชราแล้วก็ต้องตาย ระหว่างมีชีวิตอยู่จะทำดีอย่างไรก็ต้องตาย มนุษย์ต้องพบกับโรคภัยก่อนตายหรือประสบอุบัติเหตุก่อนตาย ไม่ใช่นึกอยากตายสบายเมื่อใดก็ได้ ไม่อยากเกิดก็ต้องเกิด ระหว่างมีชีวิตอยู่จะทำดีอย่างไรก็ต้องพลัดพรากจากบุคคลที่รัก นี่ยังดีว่าเกิดเป็นมนุษย์ ถ้าเป็นสัตว์หรือเกิดในอบายภูมิจะยิ่งทวีความทุกข์ไม่รู้กี่เท่า พิจารณาเรื่องนี้เท่าที่อายุผ่านมา ยิ่งเป็นการตอกย้ำความคิดที่เคยมีตั้งแต่สมัยอยู่โรงเรียนว่า การเกิดไม่ดีเลย สิ่งที่ทำให้พออดทนได้คือสิ่งที่แลกมาเล็กๆ น้อยๆ กับความสุขทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

เรามีกิเลสโดยเฉพาะโลภะ เราจึงติดยึดในความสุขเล็กๆ น้อยๆ เหล่านั้น ต้องการซ้ำแล้วซ้ำอีก ความติดยึดนำความทุกข์มาให้ในที่สุด จะไม่ให้ติดยึดก็ไม่ได้ พิจารณาแล้วการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะช่างเลวทรามชั่วช้าสามานย์ เป็นสิ่งที่ไม่ต้องการรับและรับไม่ได้ จะให้หน้าชื่นตาบานบอกตนเองว่าเป็นเรื่องธรรมดาโลก ทำไม่ได้ เพราะฉะนั้นทางออกจะยากเย็นแสนเข็ญ ใช้เวลานานเป็นแสนปี ล้านปี เป็นกัปก็ต้องเอา เพราะทางเลือกอื่นไม่มี แต่จะให้กอดเข่าเจ่าจุกเป็นทุกข์เคร่งเครียดบ่นว่าทุกข์หนอ นั่นไม่ใช่ปัญญา ไม่ใช่ทางออก หากปราศจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าแล้ว ทางออกจากวัฏฏะหรือคุกไม่มีทางเป็นไปได้

ในพุทธประวัติเคยเรียนมาว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยข้าวมธุปายาสเสร็จแล้ว ทรงลอยถาด ถาดนั้นลอยทวนน้ำ แสดงว่าธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้นั้นทวนกระแสโลก จะไม่ทวนได้อย่างไร ถ้าไปตามกระแสไม่ใช่หนทางหลุดพ้น ชาวโลกเห็นว่าโลกงาม สุข เที่ยง เป็นตัวตน ธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้นตรงกันข้าม คือ ไม่งาม เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน

ฟังเรื่องการเจริญสติปัฏฐานจากรายการวิทยุ “แนวทางเจริญวิปัสสนา” บรรยายโดยท่านอาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ แล้วชอบใจตรงที่ว่า ไม่ต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ หรือฝืนทำอะไรต่างๆ ที่ไม่ต้องการทำ แต่เป็นเรื่องของการเจริญปัญญาที่ต้องค่อยๆ สะสม ฟังไปนานพอสมควรกว่าจะพอเข้าใจ ฟังไปๆ จะเข้าใจว่าขั้นแรกไม่ใช่ละโลภะ แต่ที่ควรละคือการ

ยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน พิจารณาดูแล้วเห็นด้วย ใครตัวตนสูง เย่อหยิ่ง คิดว่าตัวดี แน่กว่าผู้อื่น เห็นแก่ตัว ตัวสำคัญที่สุด เป็นคนที่น่าจะหลีกห่าง ไม่น่าคบหาสมาคมด้วย การบรรยายไม่ใช่มีแต่เรื่องสติปัฏฐานอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องของกุศลอกุศลในวงกว้าง รวมทั้งเรื่องทาน ศีล ภาวนา ปัญญา ฯลฯ เพิ่งเข้าใจว่าปัญญาทางธรรมต่างกับปัญญาทางโลก ถ้าไม่เข้าใจสภาพธรรมตามความเป็นจริง จะเป็นปัญญาทางธรรมไม่ได้ เคยเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ทำไมจึงต้องมีเรื่องอื่นประกอบมากมาย มีแต่เรื่องสติปัฏฐานล้วนๆ ไม่ได้หรือ ท่านอาจารย์ตอบว่า จะแกงไก่ มีแต่ไก่ แต่ไม่มีเครื่องปรุงจะเป็นแกงไก่ได้ไหม สติปัฏฐานต้องอาศัยกุศลอื่นด้วย ฟังไปฟังมา พอสรุปได้ว่าทางออกจากคุกนั้นแสนยาก แทบจะเป็นไปไม่ได้ แต่ทว่ามีผู้ดำเนินตามพระธรรมออกจากคุกได้เป็นพระอรหันต์ เพราะฉะนั้นต้องค่อยๆ อบรมเจริญปัญญาไปเรื่อยๆ

สติปัฏฐาน เป็นสติชนิดหนึ่งซึ่งไม่ใช่สติธรรมดาที่เป็นโสภณเจตสิกที่เกิดขึ้นทำกุศล เช่น ทาน ศีล เป็นต้น แต่เป็นสติที่ระลึกรู้สภาพธรรมที่เป็นปรมัตถธรรม คือรูปธรรมหรือนามธรรม สติปัฏฐานเกิดขึ้น เป็นการเข้าสู่โลกของสภาพธรรมไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนมากขึ้น ก่อนอื่นต้องศึกษาความต่างกันของปรมัตถธรรม ซึ่งเป็นสภาพที่มีจริง ไม่ใช่เฉพาะในโลกนี้แต่ในทุกจักรวาลมีสภาพที่เป็นจริงคือ จิต เจตสิก รูป จิตเป็นสภาพที่รู้อารมณ์ เจตสิกเกิดพร้อมจิต ดับพร้อมจิต รู้อารมณ์เดียวกับจิต แต่ละขณะทำหน้าที่ต่างๆ กันตามประเภท

ของเจตสิก เพราะฉะนั้นจิตและเจตสิกเป็นสภาพซึ่งเป็นนามธรรม รูปเป็นสภาพที่ไม่รู้อะไรเลย เป็นรูปธรรม นิพพานเป็นสภาพธรรมที่มีจริง ไม่ใช่สวรรค์ ไม่ใช่สถานที่ แต่เป็นนามธรรมไม่เกิดดับ เที่ยง และเป็นอนัตตา พระโสดาบันประจักษ์แจ้งนิพพานเป็นอารมณ์ ปุถุชนไม่มีทางรู้นิพพานได้ ท่านที่เคยกล่าวว่าไม่อยากไปนิพพาน อย่าหวังเลยว่าจะไปได้ง่ายๆ ยังไม่รู้อะไรแล้วจะหมดกิเลสได้อย่างไร การไปนิพพานคือการดับกิเลสนั่นเอง จุดประสงค์ของการเจริญสติปัฏฐานคือการรู้นามธรรมรูปธรรม ในโลกนี้มีความจริงแท้ ๒ อย่าง คือ นามธรรมและรูปธรรม โลกของสมมุติบัญญัติเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว คือการเห็นเป็นสัตว์บุคคลตัวตนอย่างที่เห็นกันในชีวิตประจำวัน สติระลึกรู้สภาพธรรมที่ปรากฏตามความเป็นจริงทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ เท่านี้ก็ยากเย็นแสนเข็ญเหลือคณา ท่านอาจารย์เคยบอกเสมอว่า ก่อนอื่นต้องทราบขณะที่สติเกิดกับขณะที่หลงลืมสติว่าต่างกันอย่างไร มิฉะนั้นจะเจริญสติปัฏฐานไม่ได้ สติปัฏฐานไม่ใช่ความเข้าใจในขั้นคิดเท่านั้น แต่ไม่ได้ห้ามการคิด ต้องอาศัยการสังเกตพิจารณาทีละน้อย สิ่งที่ปรากฏทางตาเป็นอย่างไร ต่างกับที่เราเห็นตามปกติเป็นคนสัตว์สิ่งของอย่างไร ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะเราสะสมการมองเห็นเป็นคนสัตว์สิ่งของมานานเป็นกัปๆ จะให้เข้าใจว่าเป็นแต่เพียงสิ่งที่ปรากฏทางตาเท่านั้น ยากที่จะเป็นไปได้ในเวลาอันรวดเร็วหรือแม้แต่ในชาตินี้ แค่ระลึกรู้สภาพธรรมให้ทั่วทั้ง ๖ ทวาร ว่าเป็นเพียงสภาพธรรมนั้น จะไม่ใช้เวลานาน

ได้อย่างไร เพราะเป็นการฝืนการสะสมที่เคยเป็นมาในอดีตอย่างที่สุด เป็นการเปลี่ยนสัญญาใหม่ ลองคิดดูว่าเปลี่ยนสัญญาที่เคยจำว่าเป็นสัตว์บุคคลตัวตน มาเป็นการจำว่าเป็นเพียงสภาพธรรมเท่านั้น จะยากและใช้เวลานานเพียงใด จุดประสงค์หลักคือการรู้ว่าอะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม กว่าจะถึงจุดนั้นยังไกลมาก รายละเอียดต่างๆ มีอยู่มากมาย ซึ่งไม่สามารถนำมากล่าวในที่นี้ เพราะต้องอาศัยการฟัง การค่อยๆ พิจารณา ซึ่งกว่าจะเข้าใจได้ก็เป็นเวลานาน แต่ขอบอกความรู้สึกว่ายากอะไรอย่างนั้น เคยเรียนอะไรมามากในทางโลก แต่ไม่เคยพบอะไรยากเท่านี้เลย

เคยเรียนถามท่านอาจารย์หลังจากฟังวิทยุรายการนี้มา ๒ ปี ว่าคิดกับระลึกรู้ต่างกันอย่างไร ท่านอาจารย์ตอบว่าเมื่อร้อนเย็นเกิดขึ้น เราไม่ต้องคิดก่อนเลยว่า นี่ร้อนนะ นี่เย็นนะ แต่เรารู้ทันทีโดยไม่ต้องคิด ระลึกรู้คือการรู้ทันที ไม่ใช่คิดเป็นคำๆ การเจริญสติปัฏฐานไม่มีรูปแบบ ถ้าตั้งใจ จงใจ ด้วยความเป็นตัวตน บอกตนเองว่าวันนี้ฉันจะเจริญทางตา เมื่อเห็นอะไรก็ว่าเห็นหนอ เห็นหนอ สิ่งที่ปรากฏทางตานะไม่ใช่ตัวตน นั่นไม่ใช่การเจริญสติปัฏฐาน แต่เป็นการคิดนึกเกี่ยวกับเรื่องสติปัฏฐาน ไม่ใช่การระลึกรู้สภาพธรรมที่ปรากฏ

ดังนั้นตลอดชาติบางคนอาจได้แค่ขั้นนึกคิดเกี่ยวกับเรื่องสติปัฏฐาน ก็ต้องยอมรับตามความจริงว่าความสามารถยังไม่ถึงขั้นระลึกรู้ คำถามหนึ่งซึ่งมีคนถามอาจารย์มากคือ ทำอย่างไรให้สติเกิดบ่อยๆ มากๆ คำตอบคือ ทำไม่ได้ ถ้าไปฝืนบังคับ

นั่นไม่ใช่สติปัฏฐาน เพราะฉะนั้นการเจริญสติปัฏฐานเกิดจากการพิจารณาธรรมบ่อยๆ เนืองๆ ไม่ใช่เรื่องเครียดที่จะต้องฝืนให้สติเกิดให้ได้ ให้บ่อยๆ มากๆ ด้วยความโลภ

ลองคิดดูเถิดว่า กว่าสติจะเกิดระลึกรู้นามและรูปทางทวารต่างๆ ๖ ทวาร จนกระทั่งเกิดวิปัสสนาญาณขั้นที่ ๑ *(นามรูปปริจเฉทญาณ)* ซึ่งเป็นปัญญาที่รู้ชัดโดยประจักษ์ลักษณะที่แยกขาดจากกันของนามธรรมและรูปธรรมได้ ซึ่งไม่เคยเกิดเลยในสังสารวัฏ จะต้องใช้เวลานานเท่าใด วันหนึ่ง เดือนหนึ่ง ปีหนึ่ง สติปัฏฐานเกิดบ่อยหรือ เปล่าเลย นานๆ เกิดครั้งหรือไม่เกิด เพียงแต่ได้ฟังและพยายามพิจารณาให้เข้าใจเรื่องสติปัฏฐาน แต่สติไม่เกิดระลึกรู้สภาพธรรมทางทวารใดเลยก็เป็นไปได้ เคยเรียนถามท่านอาจารย์ในห้องประชุมมูลนิธิฯ ว่าหลังจากฟังมานานหลายปี เท่าที่ท่านอาจารย์บรรยายทั้งหมดเกี่ยวกับสติปัฏฐาน ไม่ได้หมายความว่าจะต้องเห็นผลในชาตินี้ใช่หรือไม่ ท่านอาจารย์ตอบว่า ใช่ เพราะฉะนั้นใครใจร้อน ใจเร็ว เบือนหน้าหนี คิดว่าไม่เอาด้วยแล้ว อะไรกัน อบรมเจริญปัญญาเป็นกัปๆ ไปเจริญกุศลอย่างอื่นดีกว่า พอสงบๆ บ้างก็เอาแล้ว พอแล้ว ทางยากอย่างนั้นจะไปเดินทำไม เดินทางง่ายๆ ก่อน คิดดูแล้วน่าเห็นใจ เพราะเป็นการฝืนกิเลสอย่างแรง บางคนไม่เบือนหน้าเปล่า แถมบอกว่าสอนผิดแล้ว ทางง่ายทางลัด ต้องมี

อย่างไรก็ตาม เวลาก็ต้องผ่านไปๆ เป็นกัปๆ อยู่ดี เวลาผ่านไปโดยไม่ได้เริ่มต้นอบรมเจริญปัญญาในชาติที่มีโอกาสพบพระธรรมเรื่องสติปัฏฐาน จะมีประโยชน์อะไร ชีวิตจะต้อง

เต็มไปด้วยอวิชชาอย่างเดิม สะสมการไม่อบรมเจริญปัญญา เอาธรรมง่ายๆ ดีกว่า ก็ต้องเวียนว่ายในสังสารวัฏต่อไปด้วยความไม่รู้ พระพุทธศาสนาไม่มีการบังคับ ใครจะเห็นประโยชน์รับพระธรรมได้เพียงใดสุดแล้วแต่บุคคลนั้น ใครอยากเพลิดเพลินในวัฏฏะต่อไปไม่มีใครว่าอะไร ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพ เลือกทางเดินชีวิตและการสะสมของตนได้เต็มที่

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ดิฉันฟังรายการนี้ และไปฟังการบรรยายที่วัดบวรฯ ด้วย มีโอกาสไปสนทนาธรรมที่ใด ดิฉันก็จะตามไปเพื่อถามปัญหาต่างๆ ที่ข้องใจ ปัญหาที่ดิฉันได้ยินคนถามท่านอาจารย์มากที่สุดคือ ต้องการปฏิบัติ ให้กรุณาบอกด้วยว่าอยากปฏิบัติ จะปฏิบัติอย่างไร ขอให้บอกวิธีจะได้ทำตาม จะต้องนุ่งขาวห่มขาวหรือไม่ จะต้องนั่งขัดสมาธิเอามือไหนทับมือไหนให้บอกมา ท่านอาจารย์ต้องอธิบายซ้ำแล้วซ้ำอีกคนแล้วคนเล่าว่า ต้องฟังให้เข้าใจก่อน ยังไม่เข้าใจอะไรเลยแล้วจะปฏิบัติอะไร ใครบอกให้ทำอะไรก็ทำ นั่นไม่ใช่ปัญญา ไม่ใช่การพิจารณาด้วยความเข้าใจ ให้เลือกเอาว่าจะเข้าใจหรือจะปฏิบัติ บางท่านก็ยังยืนยันว่าจะปฏิบัติ ท่านอาจารย์อธิบายให้ฟังว่าอย่างนั้นไม่ถูก และเริ่มอธิบายตั้งแต่คำว่า ปฏิบัติ หมายความว่าอะไร ฟังให้เข้าใจในเรื่องของสภาวธรรม และโลกทางทวาร ๖ เมื่อฟังเข้าใจพิจารณาแล้ว สติซึ่งเป็นธรรมะฝ่ายดีจะปฏิบัติกิจของสติ ความรู้ที่ได้ฟังจะปรุงแต่งจิต ปัญญาซึ่งเป็นความเข้าใจจะค่อยๆ เกิดขึ้น ต้องอธิบายกันนานกว่าจะเข้าใจว่าปฏิบัติหมายความว่าอย่างไร ไม่ได้มีรูปแบบที่เห็นได้

ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ คณะท่านอาจารย์ไปศรีลังกา ๒ อาทิตย์ คณะที่ไปมีประมาณ ๒๐ คน เราไม่ได้ใช้บริการของบริษัททัวร์ในเมืองไทย คุณลอยด์และคุณราณี ชาวศรีลังกาซึ่งรู้จักกับท่านอาจารย์และคุณดวงเดือนเป็นผู้จัดให้ เรานั่งรถไปตามเมืองต่างๆ แวะชมวัดสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาและสถานที่ท่องเที่ยว เราสนทนาธรรมกันเท่าที่โอกาสอำนวย จำได้ว่าดิฉันเคยถามท่านอาจารย์เรื่องรูปทางใจว่าเป็นอย่างไร เพราะเท่าที่ทราบ ทางตามีสิ่งที่ปรากฏทางตาและนามธรรมที่เห็นทางหูมีเสียงและได้ยิน ทางจมูกมีกลิ่นและรู้กลิ่น ทางลิ้นมีรสและรู้รส ทางกายมีเย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตึง ไหวและสภาพรู้ทางกาย ส่วนทางใจต่างจากทวารอื่น ทราบแต่ว่าเห็นทางตาแล้วต่อทางใจ ได้ยินเสียงแล้วต่อทางใจ สภาพธรรมเกิดทางปัญจทวารแล้วต่อทางใจ แต่รูปทางใจไม่เคยได้ยินมาก่อน ซึ่งท่านอาจารย์ได้อธิบายว่า มีปสาทรูป ๕ สุขุมรูป ๑๖ จิต เจตสิก นิพพาน และบัญญัติ ก็รู้ได้เฉพาะทางใจเท่านั้น

คุณออสการ์น้องชายคุณลอยด์ไปกับเราด้วยทุกแห่งเพื่ออำนวยความสะดวก เหตุการณ์ที่ประทับใจคือ ได้ไปถวายภัตตาหารเพลที่วัดพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งตรงกับวันคล้ายวันเกิดของดิฉันพอดี คุณลอยด์และคุณราณีจัดเตรียมภัตตาหารถวายพระภิกษุ เราเดินทางไปนมัสการมหาถูปเจดีย์องค์ใหญ่และสนทนาธรรมกันที่ลานเจดีย์ ผู้คนมากมายมานมัสการพระเจดีย์ ดิฉันชอบการเดินทางในศรีลังกาครั้งนี้มากจนคิดว่าจะไปอีกในปีต่อๆ ไป แต่ไม่มีโอกาสได้ไปเพราะเกิดการรบกัน

ในศรีลังกาเป็นเวลาหลายปี ไม่ปลอดภัยในการเดินทาง น้องชายคุณลอยด์เขียนจดหมายส่งข่าว เราตอบจดหมายกันเป็นเวลาหลายปี ในระยะหลังไม่ได้รับจดหมายจากน้องชายคุณลอยด์อีก

๒๐ ปีผ่านไป ดิฉันมีโอกาสไปศรีลังกากับคณะท่านอาจารย์อีกในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ บริษัททัวร์ในไทยเป็นผู้จัด ดิฉันเขียนจดหมายไปบอกคุณลอยด์และคุณราณีล่วงหน้าว่าคณะเราจะไปศรีลังกา พร้อมทั้งฝากบอกน้องชายคุณลอยด์ด้วยว่าจะได้พบกันอีก คุณลอยด์ตอบจดหมายพร้อมทั้งแจ้งว่า น้องชายได้เสียชีวิตแล้วอย่างกะทันหันด้วยโรคหัวใจ ดิฉันรู้สึกเศร้าใจแต่จะทำอย่างไรได้ เราไม่สามารถบังคับบัญชาอะไรได้ ไปศรีลังกา พ.ศ. ๒๕๔๕ ต่างกับศรีลังกาเมื่อ ๒๐ ปีก่อนมาก สถานการณ์เปลี่ยนไป มีการระมัดระวังความปลอดภัยอย่างเข้มงวดตามสถานที่สำคัญๆ ที่วัดพระศรีมหาโพธิ์พวกเราขึ้นไปนมัสการตามใจชอบไม่ได้เหมือนก่อน พระและเจ้าหน้าที่ในวัดจำกัดจำนวนคนที่จะขึ้นไปนมัสการแต่ละครั้ง นมัสการเสร็จแล้วให้เดินแถวกลับลงไปข้างล่าง จะเดินดูอะไรรอบๆ ตามสบายเหมือนเมื่อก่อนไม่ได้ ที่วัดพระเขี้ยวแก้วก็เช่นกัน เราต้องออกจากโรงแรมตั้งแต่ตี ๔ ซึ่งเป็นเวลาที่ทางวัดจัดให้ คณะเราไปนมัสการมหาถูปเจดีย์ในตอนเย็น บรรยากาศเงียบเหงา ผู้คนไม่มากมายเหมือนแต่ก่อน

ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ท่านอาจารย์และคณะเดินทางไปประเทศอินเดียนมัสการสังเวชนียสถาน และเที่ยวชมสถานที่สำคัญใน

เมืองต่างๆ เราไปกันประมาณ ๓ อาทิตย์ คณะเดินทางมีประมาณ ๓๐ ท่าน ใช้รถบัสคันเดียว รถไม่มีเครื่องปรับอากาศ ทุกเช้าคนงานจะช่วยกันขนกระเป๋าเดินทางทั้งหมดของพวกเราขึ้นบนหลังคารถ ใช้เชือกผูกให้แน่น เราไปกันเดือนเมษายน อากาศร้อนมาก แต่ก็สนุกเป็นพิเศษ เราไปสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง และไปเมืองชัยปุระ ขึ้นช้างชมปราสาทบนเขา ได้ดูขบวนแห่ตามเทศกาลในเมืองนั้นพอดี เราไปชมถ้ำอาจันตาและเอลโลร่า ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลก แทบไม่น่าเชื่อว่าคนสมัยก่อนใช้ถ้ำในเทือกเขาแบ่งเป็นห้องๆ แกะสลักลวดลายภายในถ้ำได้งดงามอย่างนั้น เราบินไปเมืองโอรังคบาดเยี่ยมชมปราสาทและป้อมปราการที่นั่น การไปอินเดียครั้งนั้นเป็นการไปนมัสการสังเวชนียสถานเป็นครั้งแรกของดิฉัน เราสนทนาธรรมกันตามโอกาสอำนวยตามสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง ท่านอาจารย์ให้เราอ่านข้อความจากพระสูตรที่เกี่ยวกับสถานที่นั้นคนละหนึ่งประโยคสองประโยค เวียนกันอ่านจนจบ เวลาผ่านไปนานมากจนจำไม่ได้ว่าสนทนาธรรมกันเรื่องอะไรบ้าง จำได้ว่าใครมีอะไรสงสัยในเรื่องธรรมะเรื่องสติปัฏฐาน เรียนถามท่านอาจารย์ได้ คำถามหนึ่งที่จำได้คือ มีผู้ถามว่าไม่เคยรู้มาก่อนเลยว่าเย็น ร้อน อ่อน แข็ง นั้นเมื่อพิจารณาไปจนสติปัฏฐานเกิดแล้วจะทำให้ถึงความเป็นพระอรหันต์ได้

ดิฉันได้ไปฟังการบรรยายธรรมที่ท่านอาจารย์บรรยายที่วัดบวรฯ ทุกวันอาทิตย์ ท่านอาจารย์บรรยายในห้องบรรยายใหญ่ชั้นล่าง สมัยนั้นยังเป็นคณะศึกษาธรรม ยังไม่มีการตั้งมูลนิธิฯ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ จึงได้ตั้งเป็นมูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา ผู้ไปฟังธรรมะมีหลากหลาย ต่อมาเราค่อยๆ คุ้นเคยกัน ผู้ฟังท่านหนึ่งถามผู้ที่มาฟังธรรมะว่าสนใจสนทนาธรรมไหม เราจะตั้งกลุ่มสนทนาธรรม ผู้ที่สนใจให้ลงชื่อพร้อมเบอร์โทรศัพท์ติดต่อไว้ในสมุด ดิฉันสนใจจึงได้ลงชื่อไว้ ต่อมาผู้ชักชวนได้เชิญพวกสหายธรรมไปสนทนาธรรมที่บ้านของเขาทุกวันเสาร์ เราสนทนาธรรมที่นั่นเป็นเวลานานพอสมควร

ดิฉันไปฟังธรรมะที่วัดบวรฯ ทีไร เห็นโบสถ์เล็กๆ หลังหนึ่งชื่อโบสถ์รังสี รู้สึกชอบใจอยากให้เป็นที่สนทนาธรรม เพราะเป็นสถานที่อยู่ใจกลางเมือง เดินทางสะดวก โบสถ์รังสีตั้งอยู่หน้าห้องบรรยายใหญ่ ขณะนั้นอยู่ในระหว่างการปรับปรุงซ่อมแซมจวนจะเสร็จแล้ว บังเอิญดิฉันรู้จักอาจารย์ท่านหนึ่งที่ทำงานที่เดียวกัน ท่านเคยบวชเป็นพระและรู้จักพระผู้ใหญ่ที่วัดบวรฯ ดิฉันบอกความประสงค์ให้ท่านฟัง อาจารย์ท่านพาไปพบพระผู้ใหญ่ที่วัด และช่วยพูดเรื่องขอใช้โบสถ์รังสีเป็นที่สนทนาธรรม พระท่านให้ทำหนังสือเป็นทางการขอใช้โบสถ์รังสีเป็นที่สนทนาธรรมวันเสาร์เวลาบ่าย โชคดีที่ยังไม่มีใครมาขอใช้โบสถ์ในวันเสาร์ กลุ่มสนทนาธรรมเริ่มใช้สถานที่นี้สนทนาธรรมตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เรื่อยมาจนกระทั่งถึงต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ จึงได้คืนสถานที่ไป เพราะมีสถานที่ทำการถาวรของมูลนิธิฯ ที่ซอยเจริญนคร ๗๘ รวมเวลาที่สนทนาธรรมกันที่โบสถ์รังสีเป็นเวลาทั้งสิ้น ๑๘ ปี

ตอนเริ่มตั้งกลุ่มมีสมาชิกทั้งหมด ๘ คน เราไปสนทนากันที่บ้านของผู้ที่ชักชวนตั้งกลุ่มสนทนาธรรม ต่อมาจึงย้ายมาสนทนาที่โบสถ์รังสี วัดบวรนิเวศวิหาร ตอนแรกๆ ไม่มีหัวข้อสนทนาที่ชัดเจน ใครมีปัญหาข้อข้องใจใดๆ ในธรรมะที่ได้ยินได้ฟังเอามาถามได้ คนที่ทราบจะตอบคำถามให้

ใน ๕ ปีแรกกลุ่มสนทนาวันเสาร์ทำท่าจะเลิกล้มหลายครั้ง สนทนากันไปเกิดมีข้อขัดแย้งและความไม่พอใจ ผู้ชักชวนตั้งกลุ่มสนทนาเป็นคนแรกที่ไม่ขอร่วมสนทนาธรรมอีกต่อไป สมาชิกคนอื่นๆ ค่อยๆ ทยอยหายไปทีละคนสองคนจนกระทั่งเหลือ ๒-๓ คน บางเสาร์ไม่มีใครมาเลย ดิฉันนำเรื่องนี้ไปปรึกษาท่านอาจารย์ ท่านอาจารย์แนะนำว่าถ้าเหลือคนเดียวมานั่งอ่านหนังสือก็ได้ ต่อมามีสมาชิกมาเพิ่มอีก ๒-๓ คน และหายไปไม่มาอีก จนในที่สุดเหลือ ๓ คน จึงปรึกษากันว่าเราจะทำอย่างไร จะเลิกสนทนาธรรมและคืนสถานที่ไหม ดิฉันยืนยันว่าไม่เลิก จะเลิกกลุ่มสนทนาธรรมต่อเมื่อเหลือเพียงคนเดียวซึ่งไม่มีใครจะสนทนาด้วย สมาชิก ๓ คน สนทนาธรรมกันต่อไป ต่อมามีผู้สนใจเริ่มมาเป็นกลุ่มขนาดประมาณ ๘-๙ คน คราวนี้ดิฉันเริ่มรู้สึกว่าเราคงจะร่วมสนทนากันไปได้ ขั้นแรกเราเอาหนังสือ *ปรมัตถธรรมสังเขป* ของท่านอาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ มาอ่านกันทีละบรรทัด ใครสงสัยข้อความตอนใดถามได้ ถ้าใครมีข้อข้องใจเกี่ยวกับเรื่องการเจริญสติปัฏฐานเราก็นำมาสนทนากัน ต่อมาเราจึงแบ่งเวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง

หลังจากอ่านหนังสือมาสนทนาเรื่องสติปัฏฐาน เริ่มศึกษาเรื่องสติปัฏฐานใหม่ๆ ดิฉันไม่เข้าใจนักในเรื่องความเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน คิดว่าคำว่า อนัตตา แปลว่า ว่างเปล่า ไม่มีอะไรเลย สหายธรรมท่านหนึ่งได้กรุณาอธิบายให้เข้าใจว่า อย่าเข้าใจอย่างนั้น มิฉะนั้นจะกลายเป็นมิจฉาทิฏฐิ อนัตตา ไม่ใช่ว่าไม่มีอะไรเลย แต่มีสภาพธรรมซึ่งเป็นนามธรรมและรูปธรรมซึ่งเราเข้าไปยึดถือด้วยความเป็นตัวตน ซึ่งทำให้เข้าใจดีขึ้น กลุ่มสนทนาธรรมช่วยให้เข้าใจธรรมะในแง่มุมต่างๆ ดีขึ้น ละเอียดขึ้น บางครั้งมีผู้ถามปัญหาซึ่งผู้อื่นไม่เคยคิดมาก่อน แต่ก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจ ต่อมากลุ่มสนทนาธรรมมีสมาชิกเพิ่มขึ้น บางคราวมีพระภิกษุมาร่วมสนทนาด้วย เราเริ่มนำหนังสืออื่นมาอ่านด้วยกัน เช่น ธรรมบท ดิฉันปรึกษาท่านอาจารย์ว่าเราควรนำอะไรมาอ่านกัน ท่านแนะนำให้นำอัฏฐสาลินีมาอ่านและสนทนากัน ธรรมบทนำไปอ่านเองได้ พวกเราจึงอ่านอัฏฐสาลินีด้วยกัน บางคราวเราอ่านพระสูตรด้วย สมาชิกท่านหนึ่งที่มาร่วมสนทนาธรรม มอบพระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยให้พวกเราทั้งชุด เมื่อเห็นพวกเราไม่มีตู้ใส่หนังสือ ท่านได้กรุณาซื้อตู้ให้ด้วย พวกเราอนุโมทนากุศลจิตของท่าน ทำให้พวกเราได้ค้นคว้าหาหลักฐานอ้างอิงเวลาสนทนาธรรมกันได้สะดวกขึ้น เราเริ่มแบ่งเวลาศึกษาพระสูตรและพระอภิธรรมอย่างละประมาณ ๑ ชั่วโมง สมาชิกได้อาศัยโบสถ์รังสีเจริญปัญญาเป็นเวลาหลายปี เราไม่มีวันหยุด วันเสาร์ใดตรงกับวันหยุดราชการเราก็ไม่หยุด

มีอยู่เสาร์หนึ่งท่านอาจารย์สุจินต์ไปอินเดีย สมาชิกต่างก็ร่วมเดินทางไปกับท่านอาจารย์ เหลือแต่สหายธรรมคนหนึ่งกับดิฉันเท่านั้น นัดมาสนทนาธรรมกันที่โบสถ์ เราสองคนเดินผ่านแม่ค้าขายนก เราก็ซื้อนกมา ๑ กรง เอานกมาปล่อยหน้าโบสถ์ ปล่อยนกเสร็จ เราสองคนตั้งใจว่าจะนำเอาพระสูตรมาอ่านกัน พอเปิดกรง นกบินออกไป มีนกตัวหนึ่งไม่แข็งแรงเดินอยู่ที่พื้น แมวมาเห็นเข้าคาบเอานกไป เราสองคนพยายามไล่แมว แต่แมวเกิดคาบนกเข้าไปใต้ท้องรถ เราจึงหมดปัญญาช่วยนกให้รอดชีวิตได้ วันนั้นจิตเรามีแต่อกุศล นึกถึงนกที่โดนแมวคาบไป อ่านพระสูตรกันไปก็ช่วยกันปลอบใจว่า นกไปเกิดใหม่แล้ว เขามีกรรมเป็นของเขา เราบังคับบัญชาไม่ได้ เราช่วยกันเตือนสติ แต่อกุศลจิตก็เกิด ต่างคนอ่านจบแล้วก็แยกกันกลับบ้านด้วยจิตที่ไม่แจ่มใส ดิฉันสังเกตว่าการสนทนาธรรมแต่ละครั้งจิตไม่ได้เป็นกุศลทุกครั้ง บางครั้งง่วงนอน บางครั้งก็มีข้อขัดแย้งเถียงกัน บางครั้งพวกเราต่างนำของว่างของขบเคี้ยวมาแบ่งกันรับประทาน เวลาผ่านไป เรามาพิจารณากันว่าไม่ควรเอาของขบเคี้ยวมารับประทานให้เป็นอกุศลเลย ต้องแบ่งขนมใส่จานเสร็จแล้วเอาจานไปล้าง เป็นภาระ เราเลยตกลงกันว่าเราจะไม่เอาขนมมารับประทานกันอีก จะมีน้ำเปล่าใส่น้ำแข็งไว้ดื่มแก้กระหายเท่านั้น อย่างไรก็ตาม โดยสรุปแล้วดิฉันได้ความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นจากการสนทนาธรรมร่วมกันเป็นเวลานานถึง ๑๘ ปี

พวกเราสนทนาธรรมกันบ่อยครั้ง นอกเหนือจากการฟังการบรรยายของท่านอาจารย์ในวันอาทิตย์ และฟังธรรมทางวิทยุซึ่งมีทุกวัน เราสนทนาธรรมกันทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด การสนทนาธรรมที่ประทับใจคือ ๑ ที่บ้านคุณหญิงณพรัตน์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ตอนแรกสนทนากันทุกวันอาทิตย์ต้นเดือน ต่อมาเปลี่ยนเป็นทุกวันเสาร์ต้นเดือน ตั้งแต่เช้าจนถึงบ่าย รวมทั้งมีการเลี้ยงอาหารกลางวันด้วยเป็นเวลา ๑๐ ปี หัวข้อสนทนามีหลากหลาย ตั้งแต่เรื่องสติปัฏฐาน พระอภิธรรม และพระสูตร สมาชิกที่มาร่วมสนทนาธรรมกับท่านอาจารย์ และมาฟังการสนทนาธรรมมีจำนวนมากพอสมควร จนกระทั่งเจ้าของบ้านต้องสร้างห้องน้ำและขยายที่รับประทานอาหารเพิ่ม ท่านมีกุศลจิต ต้องการให้ผู้ที่มาฟังธรรมเกิดปัญญาความเข้าใจธรรมะ ท่านยอมสละเวลาและทรัพย์จัดทุกอย่างอำนวยความสะดวก จำได้ว่าท่านอาจารย์ปูพื้นฐานในเรื่องปรมัตถธรรมให้แก่ผู้มาใหม่ เริ่มตั้งแต่ธรรมะคืออะไร ปรมัตถธรรมคืออะไร มีอะไรบ้าง อะไรเป็นรูปธรรมนามธรรม ขันธ์ ๕ คืออะไร จิต เจตสิกคืออะไร ทำหน้าที่อะไร

นอกจากการจัดสนทนาธรรมที่บ้านแล้ว คุณหญิงณพรัตน์ได้จัดสนทนาธรรมที่บ้านท่านที่เขาเต่าหัวหิน ประมาณปีละครั้ง ท่านได้เชิญท่านอาจารย์และพวกเราไปสนทนาธรรม ดิฉันมีความสุขมากที่ได้ไปบ้านท่านที่เขาเต่า บรรยากาศชายทะเล ลมเย็น ได้ทั้งฟังธรรมและสนทนาธรรม เนื้อที่บ้านกว้างขวาง ติดหาดทรายชายทะเล บ้านเป็นเรือนไม้แบบสมัยก่อน เรือน

ไม้ ๒ ชั้น สร้างตามแนวยาวไปตามหาด เหลือเนื้อที่ด้านหน้ากว้างขวางจอดรถได้หลายคัน ห้องพักพวกเราตั้งเตียงเรียงกัน ห้องดิฉันพักไม่มีเครื่องปรับอากาศซึ่งดิฉันชอบมาก เพราะชอบอากาศธรรมชาติจากทะเลมากกว่า เปิดห้องมาเป็นระเบียงยาว ลงบันไดไปชั้นล่างติดกับพื้น มีโต๊ะเก้าอี้นั่งเล่น และมีห้องพักข้างล่างอีกห้องหนึ่ง บ้านชายทะเลแบบนี้คล้ายกับบ้านชายทะเลที่ดิฉันไปพักตากอากาศหน้าร้อนกับครอบครัวทุกปีสมัยอยู่โรงเรียน จากบริเวณบ้าน เดินลงหาดได้ทันที สมัยปัจจุบันจะหาทำเลแบบนี้ไม่ได้อีก เพราะทำเลปัจจุบันมักจะมีถนนคั่นแล้วจึงถึงหาด หาดทรายกว้างขวางเป็นแนวยาว เป็นหาดค่อยๆ ลาดลงไปไม่ลึกชัน เหมาะที่จะลงไปเล่นน้ำทะเล เดินไปตามหาดทรายจะไม่ใคร่พบผู้คน มีคนมาเที่ยวบ้างแต่เป็นกลุ่มเล็กๆ หาดเงียบสงบเหมือนเป็นหาดส่วนตัว บรรยากาศดีมากหาแบบนี้ไม่ง่ายนักในสมัยนี้ ดิฉันมีความสุขมากทุกครั้งที่ได้ไปเขาเต่า

ภายในบริเวณบ้านมีศาลาซึ่งเป็นที่ๆ พวกเรารับประทานอาหารและสนทนาธรรมกัน บางท่านเรียกศาลานี้ว่า ศาลาสุธรรมมา พวกเราเดินทางไปสนทนาธรรมกันประมาณ ๕๐ คน หัวหินไม่ไกลจากกรุงเทพฯ นัก บางคนขับรถไปเอง วันแรกๆ จะมีรถขับทยอยกันเข้ามา และทยอยกันกลับแล้วแต่ธุระของแต่ละท่าน

คุณหญิงท่านอำนวยความสะดวกทุกประการ ตั้งแต่ที่พักอาศัย อาหาร สถานที่ มีโต๊ะหินม้าหินเป็นชุดๆ และเก้าอี้ผ้าใบ

ตั้งอยู่ในบริเวณหน้าบ้านก่อนจะถึงหาด ท่านจัดอาหารอย่างดีมีรสอร่อยให้พวกเราได้รับประทานกันทุกมื้อ นับเป็นการสนทนาธรรมในบรรยากาศที่วิเศษจริงๆ ขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาในกุศลที่ท่านเจ้าของบ้านได้ทำมา ณ ที่นี้ด้วย

เรื่องที่เราสนทนาธรรมที่เขาเต่ามีหลากหลาย เป็นโอกาสดีที่ใครมีอะไรสงสัยในเรื่องธรรมะถามท่านอาจารย์ได้ เราสนทนากันเรื่องสติปัฏฐาน เรื่องพระอภิธรรม พระสูตร เรื่องทาน ศีล ข้อสงสัยในทางธรรมบางประการในชีวิตประจำวัน

วันเวลาผ่านไป กลุ่มสนทนาธรรมที่โบสถ์รังสีย้ายสถานที่มาสนทนาธรรมกันที่มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา เมื่อมูลนิธิฯ มีที่ดินและอาคาร ซึ่งได้รับการบริจาคจากท่านผู้มีศรัทธาทั้งหลาย ซึ่งได้เริ่มกิจการของมูลนิธิฯในวันวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๕๔๓ คุณดวงเดือน บารมีธรรม และคุณแม่ปาหนัน บารมีธรรม เป็นผู้บริจาคที่ดิน นอกจากการเผยแพร่พระธรรมทางวิทยุ ซึ่งได้ดำเนินการมาเป็นเวลาประมาณ ๓๐ กว่าปีก่อนเริ่มตั้งเป็นมูลนิธิฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗ แล้ว มูลนิธิฯ มีการศึกษาและเผยแพร่พระธรรมที่อาคารมูลนิธิฯ ทั้งในวันเสาร์และวันอาทิตย์ เป็นการร่วมสนทนาพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม และเรื่องการอบรมเจริญสติปัฏฐาน พระสูตรที่นำมาสนทนามีหลากหลาย สั้นบ้าง ยาวบ้าง ง่ายบ้าง ยากบ้าง พระสูตรใดดูเหมือนง่าย แต่เมื่อร่วมกันพิจารณาอย่างลึกซึ้ง ทำให้ได้แง่มุมความคิดต่างๆ ที่น่าสนใจ ถ้าอ่านเองคงเข้าใจไม่ลึกซึ้งอย่างนั้น และมีวิทยากรผู้รู้ภาษาบาลีคอย

ตรวจสอบ และให้ความรู้เกี่ยวกับศัพท์และข้อความบางตอนที่แปลมาจากภาษาบาลีซึ่งนับว่ามีประโยชน์มาก

ตอนที่ ๒
ทุกข์ภัยในสังสารวัฏ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ไม่พึงมีในโลก พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่พึงบังเกิดในโลก ธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้แล้ว ไม่พึงรุ่งเรืองในโลก ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน คือ ชาติ ๑ ชรา ๑ มรณะ ๑[๑]

เมื่ออ่านข้อความข้างบนนี้แล้ว ท่านคิดอย่างไร ข้อความข้างต้นแฝงความจริงที่ลึกซึ้ง ธรรม ๓ ประการ ที่ท่านเห็นเป็นเรื่องธรรมดาโลก คือ ชาติ ชรา และมรณะนั้น เป็นสภาพที่ทุกคนไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เลยตราบเท่าที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ชราและมรณะเป็นสภาพที่ไม่พึงประสงค์ ส่วนการเกิด คือชาติ คนส่วนมากอาจคิดว่าเป็นสภาพที่น่าเพลิดเพลินยินดี เมื่อมีทารกเกิดใหม่ ญาติและมิตรสหายจะแสดงความยินดีกับบิดามารดา แต่อันที่จริงแล้ว *"ทุกข์แม้ไรๆ ในโลกนี้ ซึ่งมีในที่ไหนๆ นี้ จะไม่มีได้ในกาลไหนๆ เพราะเว้นจากความเกิด มิใช่หรือ เพราะเหตุนั้น พระมหาฤาษีจึงตรัสความเกิดนี้ว่าเป็นทุกข์ก่อนทุกข์ทั้งปวงดังนี้"*[๒] เพราะเหตุไร เพราะการเกิดนำชราและมรณะมาในที่สุด ซึ่งไม่มีมนุษย์คนใดประสงค์

จากประสบการณ์การศึกษาและสนทนาธรรมมาเกือบ ๓๐ ปี ไม่พบข้อความในพระไตรปิฎกเลยที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญวัฏฏะ หรือสนับสนุนให้ใครอยู่ในวัฏฏะไปนานๆ จากข้อความเริ่มต้นของตอนนี้เราอาจนึกไม่ถึงว่า มีพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ทรงแก้ทุกข์จากชาติ ชรา มรณะได้ เราอาจจะเคยได้ยินสำนวนภาษาไทยที่ว่า พระองค์อุบัติขึ้นในโลกเพื่อ "รื้อสัตว์ ขนสัตว์" หมายถึง การชี้ทางนำสัตว์ออกจากสังสารทุกข์ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดพบกับชาติ ชรา มรณะอีกต่อไป ถ้าพระองค์ไม่อุบัติขึ้น การออกจากสังสารวัฏจะไม่มีทางเป็นไปได้เลย เราจะมืดบอด ต้องยอมรับสภาพเกิด แก่ ตายอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง ไม่รู้จักจบโดยสิ้นเชิง ถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ทรงบอกทาง เราจะไม่ทราบเลยว่าเราสามารถพ้นจากชาติ ชรา มรณะได้ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกด้วยการดับกิเลสเป็นสมุจเฉท ส่วนเมื่อใดจะพ้นทุกข์ได้เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ขึ้นอยู่กับการอบรมเจริญปัญญาของผู้นั้น การเปรียบเทียบการเกิด แก่ ตาย ที่เห็นได้ชัด คือการเปรียบเทียบทุกข์ทั้ง ๓ ดังข้าศึก ๓ คน

ขึ้นชื่อว่า ชาติ ชรา และมรณะเหล่านี้ ย่อมเที่ยวแสวงหาโอกาส ดุจปัจจามิตรผู้เข่นฆ่าสัตว์เหล่านี้ คือเปรียบเหมือนข้าศึก ๓ คนของบุรุษผู้คอยโอกาสเฝ้าดูอยู่ คนหนึ่งพูดว่า ข้าจักกล่าวชมชื่อป่าโน้นแล้วจักพาเขาไปในป่านั้น ในเรื่องนี้ไม่มีอะไรที่ทำได้ยากสำหรับเรา

คนที่ ๒ พูดว่า ในเวลาที่เจ้าพาคนนี้ไป เราจักโบยตีกระทำให้ทุรพล ในเรื่องนี้ไม่มีอะไรยากสำหรับเรา คนที่ ๓ พูดว่า เมื่อเจ้าโบยตีทำบุรุษนี้ให้หมดกำลังแล้ว ชื่อว่าเอาดาบคมตัดศีรษะ จงเป็นหน้าที่ของเราเถิด ดังนี้ ข้าศึกทั้ง ๓ นั้นครั้นพูดอย่างนั้นแล้วก็กระทำอย่างนั้น

ในการอุปมานั้น ชื่อว่า การคร่าออกจากวงของเพื่อนและญาติแล้วให้เกิดในภพใดภพหนึ่ง ดุจเวลาที่ข้าศึกคนหนึ่งกล่าวชมป่า แล้วพาบุรุษนั้นไปในป่านั้น พึงทราบว่าเป็นหน้าที่ของชาติ (ความเกิด) การที่ขันธ์ซึ่งเกิดขึ้นแล้วตกไป (คืออ่อนกำลังลง) แล้วทำให้เป็นผู้พึ่งคนอื่นและมีเตียงนอนเป็นเบื้องหน้า ดุจข้าศึกคนที่ ๒ โบยตีทำให้เป็นทุรพล พึงทราบว่าเป็นหน้าที่ของชรา การให้ถึงความสิ้นชีวิต ดุจข้าศึกคนที่ ๓ เอาดาบคมตัดศีรษะ พึงทราบว่าเป็นหน้าที่ของมรณะ ฉะนั้น

อีกประการหนึ่ง ในทุกข์ทั้ง ๓ นี้ พึงเห็นชาติทุกข์เหมือนการเข้าสู่ทางกันดารใหญ่ที่มีโทษ พึงเห็นชราทุกข์เหมือนความเป็นผู้ทุรพลที่อดข้าวและน้ำในทางกันดารนั้น พึงเห็นมรณทุกข์ เหมือนการให้ถึงความพินาศด้วยเครื่องผูกมัดเป็นต้นแก่คนทุรพลผู้มีความพยายามให้อิริยาบถเป็นไปถูกขจัดแล้วแล[๓]

การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนั้นนับชาติไม่ถ้วน เป็นระยะเวลานานวันนับจำนวนปีไม่ได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ

อยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายแล้วได้ตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นที่กางกั้นมีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหมือนอย่างว่า บุรุษปั้นมหาปฐพีนี้ให้เป็นก้อน ก้อนละเท่าเม็ดกระเบาแล้ววางไว้ สมมติว่า นี้เป็นบิดาของเรา นี้เป็นบิดาของบิดาของเราโดยลำดับ บิดาของบิดาแห่งบุรุษนั้นไม่พึงสิ้นสุด ส่วนมหาปฐพีนี้พึงถึงการหมดสิ้นไป ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าสังสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ ฯลฯ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ พวกเธอได้เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฐพีที่เป็นป่าช้าตลอดกาลนาน เหมือนฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เหตุเพียงเท่านี้ พอทีเดียวเพื่อจะเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง พอเพื่อจะคลายกำหนัด พอเพื่อจะหลุดพ้น ดังนี้

จะเห็นได้ว่าการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ใช่จะนำความสุขมาให้ สังเกตได้จากข้อความที่ว่า “*พวกเธอได้เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฐพีที่เป็นป่าช้า*

ตลอดกาลนาน” และข้อความตอนท้ายพระสูตรที่ว่า *“ก็เหตุเพียงเท่านี้ พอทีเดียวเพื่อจะเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง พอเพื่อจะคลายกำหนัด พอเพื่อจะหลุดพ้น ดังนี้”* ถึงแม้ว่าการเวียนว่ายตายเกิดจะทุกข์ยากเพียงใด แต่โลกนี้ยังดูเหมือนน่าอยู่น่าเพลิดเพลิน เพราะเรายังมีกิเลส พระผู้มีพระภาคไม่ได้ปฏิเสธสุขเวทนาและความน่าเพลิดเพลิน ดังปรากฏในสุพรหมสูตร เรื่องของสุพรหมเทพบุตร

ได้ยินว่า เทพบุตรนั้นอันเหล่าเทพอัปสรห้อมล้อมแล้วไปยังสนามกีฬานันทวัน นั่ง ณ อาสนะที่จัดไว้ใต้โคนต้นปาริฉัตร เหล่าเทพธิดาห้าร้อยก็นั่งล้อมเทพบุตรนั้น เหล่าเทพธิดาห้าร้อยก็ปีนขึ้นต้นไม้ ถามว่า ก็ต้นไม้สูงหนึ่งร้อยโยชน์ ก็น้อมลงมาถึงมือด้วยอำนาจจิตของเหล่าเทวดามิใช่หรือ เหตุไร เทพธิดาเหล่านั้นจึงต้องปีนขึ้นเล่า ตอบว่า เพราะเทพธิดาเหล่านั้นสนใจแต่จะเล่น แต่ครั้นปีนขึ้นไปแล้ว ก็ขับเพลงด้วยเสียงอันไพเราะทำดอกไม้ทั้งหลายให้หล่นลง เหล่าเทพธิดานอกนี้ (ที่ไม่ได้ปีนขึ้น) เก็บดอกไม้เหล่านั้นเอามาร้อยทำเป็นพวงมาลัยขั้วเดียวกัน ครั้งนั้น เหล่าเทพธิดาที่ปีนขึ้นต้นไม้ก็ทำกาละ (จุติ) ด้วยอำนาจอุปัจเฉทกกรรมประหารครั้งเดียวเท่านั้น ไปบังเกิดในอเวจีนรก เสวยทุกข์ใหญ่ เมื่อเวลาล่วงไป เทพบุตรก็นึกรำพึงว่าไม่ได้ยินเสียงเทพธิดาเหล่านั้น ดอกไม้ก็ไม่หล่น เขา

ไปไหนกันหนอ ก็เห็นไปบังเกิดในนรก เกิดรันทดใจเพราะความโศกในของรัก จึงดำริว่า ด้วยเหตุเพียงเท่านี้เหล่าเทพธิดาก็ไปตามกรรม ตัวเราจะมีอายุสังขารเท่าไรกันเล่า เทพบุตรนั้นก็ดำริว่า ในมนุษย์โลกพร้อมทั้งเทวโลก นอกจากพระตถาคตแล้ว ก็ไม่มีใครสามารถดับความโศกของเรานี้ได้ จึงไปเฝ้า กล่าวคาถาว่า "นิจฺจมุตฺรสุตํ ดังนี้เป็นต้น"[๔]

สุขเวทนา ความน่าเพลิดเพลินนั้น ถึงจะเป็นระยะที่ยาวนานในสวรรค์ แต่ความสุขนั้นก็ไม่เที่ยง เมื่อหมดบุญที่อยู่ในสวรรค์ ถึงคราวที่อกุศลกรรมให้ผล ทำให้เทพธิดาจุติไปเกิดในนรกได้ หรือดังที่ปรากฏในเรื่องอภัยราชกุมาร ในพระคาถาว่า *"ท่านทั้งหลายจงมาดูโลกนี้ อันตระการดุจราชรถ ที่พวกคนเขลาหมกอยู่ แต่พวกผู้รู้หาข้องอยู่ไม่"*[๕]

เมื่อติดข้องเพราะกิเลส เราก็ไม่รู้ว่าติดข้อง เรายังรู้สึกว่าถึงแม้จะมีทุกข์เพียงใด โลกนี้ก็ยังสวยงามน่ารื่นรมย์ ไม่เห็นควรที่จะต้องหลุดพ้น ความเบื่อหน่ายอาจจะมีบ้างเป็นครั้งคราว แต่ก็พอจะยอมรับได้ และเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดาของโลก คนเขลามีมากกว่าผู้รู้ และคนเขลาก็ไม่รู้ตัวว่าเป็นคนเขลา ถ้าไม่ได้ฟังพระธรรมจะไม่มีวันทราบเลยว่าอวิชชามีท่วมท้นเพียงใด กว่าจะเปลี่ยนจากคนเขลาเป็นผู้รู้คือบัณฑิตจากผู้ติดข้องกว่าจะ *"หาข้องอยู่ไม่"* ไม่ใช่เรื่องง่าย ถ้าไม่มีปัญญาจะต้องติดข้องอยู่เรื่อยไป

ความทุกข์ที่พบจากการศึกษาพระไตรปิฎก แบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ ๒ ประการ คือ ความทุกข์ทางกาย และความทุกข์ใจ เป็นความทุกข์ที่เกิดจากรูปธรรมและนามธรรม เริ่มต้นด้วยรูปธรรมคือกาย "'กาย' *เพราะอรรถว่าเป็นที่รวมแห่งอวัยวะน้อยใหญ่ ที่ชื่อว่า* 'กาย' *เพราะอรรถว่าเป็นแหล่งที่มาของสิ่งที่น่ารังเกียจ*"[๖]

เมื่อมีกายเกิดขึ้น จะต้องมีปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้กายดำรงอยู่ได้ อุณหภูมิต้องพอเหมาะ ไม่ร้อนเกินไปหนาวเกินไป การหายใจเข้าออกสม่ำเสมอ มีแต่หายใจเข้าหรือหายใจออกไม่ได้ อาหารเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้กายนี้ดำรงอยู่ได้ ต้องแสวงหาอาหารที่เป็นประโยชน์แก่ร่างกาย ความหิวต้องบำบัดกันวันละ ๓ ครั้ง มนุษย์ต้องทำงานเพื่อได้เงินมา ก่อนอื่นต้องซื้ออาหารรับประทาน สำนวนภาษาไทยที่ว่า "ทำมาหากิน" เหมาะสมแท้ ต้องเอามากินก่อน ส่วนเรื่องแต่งตัวมาทีหลัง เราอาจจะลืมความยากลำบากในการหาอาหาร เพราะซื้อหาได้สะดวก มีของอร่อยรับประทานทำให้ติดในความอร่อยนั้น แต่ถ้าเมื่อใดการแสวงหาอาหารเต็มไปด้วยความยากลำบาก เช่น ยามเกิดสงคราม จะเห็นความทุกข์ในการแสวงหาอาหารชัดเจนขึ้น อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าความหิวทำให้สัตว์และมนุษย์ต้องเสี่ยงภัยถึงชีวิต เพื่อให้ได้อาหาร เช่น กวาง ต้องเสี่ยงภัย เหลียวซ้ายแลขวา ระวังศัตรูที่จะมาจับกินเป็นอาหารเพื่อที่จะได้ดื่มน้ำจากบ่อหรือเวลาเล็มใบไม้ การทำมาหากินของบางคนต้องเสี่ยงภัย ต้องเสี่ยงกับสัตว์ร้าย เช่น ในการเล่นละครสัตว์เพื่อการเลี้ยงชีพ

อย่างไรก็ตาม กายนี้ประกอบด้วยธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ เปรียบเสมือนอสรพิษทั้ง ๔ จำพวก

พึงทราบว่า ธาตุเหล่านั้นมีสภาวะเหมือนกันกับอสรพิษ โดยถือเอาแต่สิ่งไม่น่าปรารถนา โดยบำรุงเลี้ยงยาก โดยเป็นสัตว์ไม่รู้คุณคน โดยมีปกติกัดไม่เลือก โดยมีโทษและอันตรายอย่างอนันต์[๗]

อสรพิษ ๔ จำพวกนี้มีเดชกล้าพิษร้าย ท่านพึงปลุกให้ลุกตามเวลา ให้อาบน้ำตามเวลา ให้กินอาหารตามเวลา ให้เข้าสู่ที่อยู่ตามเวลา เวลาใดอสรพิษทั้ง ๔ จำพวกนี้ ตัวหนึ่งตัวใด โกรธขึ้น เวลานั้นท่านก็จะพึงถึงความตายหรือถึงทุกข์ปางตาย[๘]

เรื่องของการรักษาสุขภาพเป็นเรื่องใหญ่ กายต้องได้อาหารพอเหมาะ มากไปน้อยไปก็มีโทษ หรือรับประทานอาหารที่ไม่มีประโยชน์ทำให้เกิดปัญหาแก่สุขภาพได้ ต้องให้เข้านอนอาบน้ำ กินอาหารตามเวลา เข้าสู่ที่อยู่ตามเวลา ทำกิจการใดเหน็ดเหนื่อยเกินไป นอนดึกเกินไป ก่อให้เกิดปัญหาแก่กายนี้ได้ทั้งสิ้น ต้องระวังภัยนานาชนิดที่จะเกิดขึ้นแก่กาย ภัยจากแมลงสัตว์มีพิษ ภัยจากธรรมชาติ ภัยจากอุบัติเหตุ ภัยจากมนุษย์ด้วยกัน เมื่ออยู่ในวัยหนุ่มสาว กายนี้ดูจะบำรุงเลี้ยงไม่ยาก แต่เมื่อมีโรคภัยเกิดขึ้น คำเปรียบเทียบกายนี้กับอสรพิษดูจะชัดเจนขึ้น และจะยิ่งชัดเจนขึ้นเมื่อถึงวัยสูงอายุ

ซึ่งมักจะมีโรคภัยมาเบียดเบียนมากบ้างน้อยบ้าง โรคภัยต่างๆ ได้เบียดเบียนมนุษย์มาตั้งแต่มีมนุษย์เกิดขึ้น โรคเกิดขึ้นได้กับทุกวัย ตั้งแต่วัยทารกจนถึงวัยชรา เกิดขึ้นได้กับทุกอวัยวะของร่างกาย ไม่ว่าอวัยวะนั้นจะเล็กหรือใหญ่ ความทุกข์อันเกิดจากโรคภัยหรืออสรพิษตามที่เปรียบเทียบ ทำพิษมีตั้งแต่เล็กน้อยพอทนได้ ไปจนถึงความเจ็บปวดทรมานที่ทนไม่ได้ ต้องหาทางเยียวยารักษาเท่าที่สามารถจะทำได้ โรคภัยมีหลากหลาย บางคนอาจพิการตั้งแต่กำเนิด ขึ้นอยู่กับกรรมที่ให้ผลของผู้นั้น โรคภัยที่ร้ายแรงน่ากลัวทำให้ผู้ป่วยช่วยตัวเองไม่ได้ ต้องเป็นภาระของผู้ดูแล สร้างความทุกข์กายและใจทั้งแก่ผู้ป่วยและผู้ดูแล โรคภัยที่น่ารังเกียจที่เราคาดไม่ถึง มีปรากฏในพระไตรปิฎก ในอรรถกถาข้อความว่า

> เมื่อคนเป็นโรคเรื้อน หู จมูก เป็นต้น ก็จะขาดตกไป เป็นที่เนื้อตัว ฝูงแมลงวันหัวเขียวก็จะตอม กลิ่นตัวก็จะคลุ้งไปไกล บุรุษโรคเรื้อนกำลังด่าก็ดี กำลังร้องครวญครางก็ดี คนทั้งหลายก็ไม่อาจเข้าไปด่าใกล้ๆ ได้ ไม่อาจเข้าไปช่วยใกล้ๆ ได้ ต้องปิดจมูก บ้วนน้ำลายห่างบุรุษโรคเรื้อนนั้นไปเสียไกลๆ[๕]

ปัจจุบันโรคที่น่ากลัวดังที่กล่าวไว้ไม่เป็นที่พบเห็น แต่จะแน่ใจได้อย่างไรว่าถ้ายังเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ โรคภัยร้ายแรงอย่างนี้จะไม่มีวันเกิดขึ้น ไม่มีใครรับประกันได้ เพราะ

ขึ้นอยู่กับการให้ผลของกรรมที่เคยทำมาในอดีต ซึ่งอาจย้อนหลังไปหลายกัป

ในภูมิที่มีขันธ์ ๕ คือ มนุษยภูมิ ทุกข์กาย และทุกข์ใจเกี่ยวเนื่องกัน *"เพราะทุกข์ทางกายนี้ ย่อมบีบคั้นและย่อมให้เกิดทุกข์ทางใจอย่างยิ่ง"* ในทำนองเดียวกัน *"เพราะโทมนัสย่อมบีบคั้นจิต และย่อมนำความบีบคั้นมาแก่ร่างกาย"*[๑๐]

ในปฏิจจสมุปบาท *(ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นเป็นไป)* กล่าวถึงทุกข์ที่มาจากการเกิดเป็นต้นเหตุ คือ ชาตินำไปสู่ชราและมรณะ ในสัมโมหวิโนทนี อรรถกถาพระวิภังค์กล่าวถึงความทุกข์ใจคือ โสกะ ความเศร้าโศก ได้แก่ความเสื่อมญาติ ความเสื่อมแห่งโภคะ ความเสื่อมคือโรคเป็นต้น ปริเทวะ ความคร่ำครวญ ได้แก่ ความคร่ำครวญถึงผู้ที่เป็นที่รักจากไป การพลัดพรากจากสิ่งที่น่ารัก การต้องสมาคมกับสัตว์ไม่เป็นที่รักเป็นต้น ทุกข์ โทมนัส คือทุกข์ทางกายและทางใจ ผู้มีทุกข์เป็นผู้มีความเดือดร้อน ทุกข์มากอาจจะถึงกับฆ่าตัวตายเพื่อให้พ้นจากทุกข์นั้น ท่านให้คำจำกัดความของอุปายาสว่า *"อุปายาส เป็นชื่อของความลำบากจิตที่เป็นไปโดยอาการตกใจและเศร้าใจ ความแค้นใจอย่างแรง"*[๑๑]

> อนึ่งบรรดาทุกข์ ๓ อย่างมีโสกะเป็นต้นเหล่านี้ โสกะพึงเห็นเหมือนการหุงน้ำมันเป็นต้น ในภายในภาชนะเท่านั้นด้วยไฟอ่อน พึงเห็นปริเทวะเหมือนการล้นออกข้างนอกภาชนะของน้ำมันที่หุงอยู่ด้วยไฟแรง พึงเห็น

อุปายาสเหมือนการเคี่ยวจนแห้งภายในภาชนะนั้น นั่นแล ของน้ำมันเป็นต้น ซึ่งเหลือจากการล้นไปข้างนอก ไม่พอที่จะล้นไปได้[๑๒]

รายละเอียดในเรื่องความทุกข์ มีคำอุปมาและตัวอย่างความหมายของคำว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส สามารถอ่านได้จากสัมโมหวิโนทนี อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก สัจจวิภังคนิเทศ วรรณนาสุตตันตภาชนีย์

มีหลายพระสูตรที่กล่าวถึงความทุกข์ เช่น ในสัลลสูตรที่ ๘ ว่าด้วยความเป็นธรรมดาของสัตว์โลก พระผู้มีพระภาคทรงอนุเคราะห์อุบาสกคนหนึ่งผู้เป็นอุปัฏฐากของพระองค์ บุตรของเขาถึงแก่กรรม อุบาสกอดอาหารถึง ๗ วัน ไม่คลายความเศร้าโศก พระผู้มีพระภาคเสด็จไปเยี่ยมและตรัสพระคาถานี้ว่า

ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ไม่มีเครื่องหมาย ใครๆ รู้ไม่ได้ ทั้งลำบาก ทั้งน้อย และประกอบด้วยทุกข์[๑๓]

พระองค์ทรงแสดงสัจธรรมของชีวิตด้วยพระคาถาที่ไพเราะว่า ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ไม่มีเครื่องหมาย คือไม่มีใครทราบว่าจะจากโลกนี้ไปเมื่อใด ขณะต่อไปอะไรจะเกิดขึ้นไม่มีทางรู้ได้ ลำบากเพราะปัจจัยในการให้ชีวิตดำรงอยู่มีหลายอย่าง เช่น อาหาร ไออุ่น ลมหายใจ เป็นต้น ทั้งน้อยเพราะมนุษย์อยู่ได้อย่างมากราวๆ ถึงหนึ่งร้อยปีก็ต้องตายไป และ

ประกอบด้วยทุกข์ ซึ่งทุกคนประสบทั้งหนาว ร้อน หิว กระหาย ทั้งทุกข์ใจเมื่อไม่ประสบกับสิ่งที่ปรารถนาหรือบุคคลที่รักจากไป และยังมีขันธ์ ๕ ซึ่งต้องบำรุงรักษา สองพระคาถาสุดท้าย กล่าวถึงผู้ก้าวล่วงความโศกเพราะหมดกิเลสแล้ว คือ

> คนผู้แสวงหาความสุขเพื่อตน พึงกำจัดความรำพัน ความทะยานอยาก และความโทมนัสของตน พึงถอนลูกศรคือกิเลสของตนเสีย เป็นผู้มีลูกศร คือกิเลสอันถอนขึ้นแล้ว อันตัณหาและทิฏฐิไม่อาศัยแล้ว ถึงความสงบใจ ก้าวล่วงความเศร้าโศกได้ทั้งหมด เป็นผู้ไม่มีความเศร้าโศก เยือกเย็น ฉะนี้แล[๑๔]

ถึงแม้จะยังไปไม่ถึงจุดที่ก้าวล่วงความโศกได้ในปัจจุบัน แต่ในอนาคตคงจะก้าวล่วงได้ ถ้าอบรมเจริญปัญญาจนถึงความดับกิเลสได้

อัสสุสูตรแสดงภาพพจน์ที่เด่นชัดของความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพราก เปรียบน้ำตาของผู้ที่ท่องเที่ยวไปในวัฏฏะ ร้องไห้คร่ำครวญมีมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ว่า

> ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถูกละๆ พวกเธอทราบธรรมที่เราแสดงแล้วอย่างนี้ ถูกแล้ว น้ำตาที่หลั่งไหลออกของพวกเธอผู้ท่องเที่ยวไปมา ฯลฯ โดยกาลนานนี้แหละมากกว่า

ส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ไม่มากกว่าเลย พวกเธอได้ประสบมรณกรรมของมารดาตลอดกาลนาน น้ำตาที่หลั่งไหลออกของเธอเหล่านั้น ผู้ประสบมรณกรรมของมารดาคร่ำครวญร้องไห้อยู่ เพราะประสบสิ่งที่ไม่พอใจ เพราะพลัดพรากจากสิ่งที่พอใจนั่นแหละมากกว่า ส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ไม่มากกว่าเลย พวกเธอได้ประสบมรณกรรมของบิดา... ของพี่ชายน้องชายพี่สาวน้องสาว... ของบุตร... ของธิดา... ความเสื่อมญาติ... ความเสื่อมแห่งโภคะ... ได้ประสบความเสื่อมเพราะโรคตลอดกาลนาน น้ำตาที่หลั่งไหลออกของพวกเธอเหล่านั้น ผู้ประสบความเสื่อมเพราะโรค คร่ำครวญร้องไห้อยู่เพราะประสบสิ่งที่ไม่พอใจ เพราะพลัดพรากสิ่งที่น่าพอใจ นั่นแหละมีมากกว่า ส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ไม่มากกว่าเลย เพราะเหตุไร เพราะว่าสังสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้เลยฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เหตุเพียงเท่านี้ พอทีเดียวเพื่อจะเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง พอเพื่อจะคลายกำหนัด พอเพื่อจะหลุดพ้น ดังนี้[๑๕]

สำหรับมนุษย์ปุถุชนคิดว่าความรักย่อมนำสุขมาให้ อย่างไรก็ตาม ความเป็นจริงมิได้เป็นเช่นนั้น นางวิสาขาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเพราะเศร้าโศกถึงหลานที่ตายไป พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูก่อนนางวิสาขา ผู้ใดมีสิ่งที่รักหนึ่งร้อย ผู้นั้นก็มีทุกข์หนึ่งร้อย ผู้ใดมีสิ่งที่รักเก้าสิบ ผู้นั้นก็มีทุกข์เก้าสิบ ผู้ใดมีสิ่งที่รักเจ็ดสิบ ผู้นั้นก็มีทุกข์เจ็ดสิบ ผู้ใดมีสิ่งที่รักห้าสิบ ผู้นั้นก็มีทุกข์ห้าสิบ ผู้ใดมีสิ่งที่รักสามสิบ ผู้นั้นก็มีทุกข์สามสิบ ไปจนถึงผู้ใดมีสิ่งที่รักจำนวนน้อยลงจนเหลือ ๓, ๒, ๑ ผู้ใดมีสิ่งที่รักหนึ่ง ผู้นั้นก็มีทุกข์หนึ่ง ผู้ใดไม่มีสิ่งที่รัก ผู้นั้นก็ไม่มีทุกข์ เรากล่าวว่าผู้นั้นไม่มีความโศก ปราศจากกิเลสธุลี ไม่มีอุปายาส"

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

ความโศกก็ดี ความร่ำไรก็ดี ความทุกข์ก็ดี มากมายหลายอย่างนี้มีอยู่ในโลก เพราะอาศัยสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รัก เมื่อไม่มีสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รัก ความโศกความร่ำไร และความทุกข์เหล่านี้ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้นแล ผู้ใดไม่มีสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักในโลกไหนๆ ผู้นั้นเป็นผู้มีความสุข ปราศจากความโศก เพราะเหตุนั้นแลผู้ปรารถนาความไม่โศกอันปราศจากกิเลสดุจธุลี ไม่พึงทำสัตว์หรือสังขารให้เป็นที่รักในกาลไหนๆ[๖]

เมื่อยังเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะ คงเป็นไปไม่ได้ที่จะไม่มีสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รัก ความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพราก

จะต้องตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่มีใครสามารถไม่พึงทำสัตว์หรือสังขารให้เป็นที่รักได้ ถ้าไม่ใช่ด้วยปัญญาถึงขั้นพระอนาคามี ไม่มีใครทำได้ด้วยการนึกคิดเท่านั้น ตราบใดที่ยังยึดสัตว์หรือสังขารว่าเป็นตัวตน เป็นของเรา ต้องถึงขั้นปราศจากธุลี คือปราศจากราคะ ถึงความเป็นพระอรหันต์จึงจะดับกิเลสไม่มีสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักอีกต่อไป

ตราบใดที่ยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน ไม่มีทางที่จะเริ่มละคลายได้ ในภารสูตร ภาระคืออุปาทานขันธ์ ๕ การยึดถือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่าเป็นตัวตน เป็นของเราขันธ์อันที่ยึดถือนั้นเป็นอุปาทานขันธ์ ๕ บางท่านคิดว่าเรามีภาระต้องดูแลผู้อื่น ต้องดูแลบุคคล ในครอบครัว แต่อันที่จริงแล้วภาระที่แท้จริงคือการดูแลรักษาขันธ์ ๕ ต้องดูแลรูปให้ดำรงอยู่ได้ในสภาพที่ไม่ทำให้เกิดโทษภัย ส่วนนามธรรมอีก ๔ คือเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ต้องพยายามรักษาให้ไม่เกิดทุกข์ การแสวงหาสุขเวทนาเป็นไปอย่างไม่รู้จบ ได้เท่าใดก็ไม่พอเราต้องบริหารขันธ์ตลอดชีวิตตราบใดที่ยังมีกิเลส แม้จุติไปแล้วเกิดในภพใหม่ จะมีขันธ์ใหม่ ภาระใหม่ที่ต้องบริหารอีกไม่จบสิ้น

> ขันธ์ ๕ ชื่อว่า ภาระแล และผู้แบกภาระคือบุคคล การถือภาระเป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์ในโลก การวางภาระเสียได้เป็นสุข บุคคลวางภาระหนักเสียได้แล้ว ไม่ถือภาระอื่น ถอนตัณหาพร้อมทั้งมูลรากแล้ว เป็นผู้หายหิว ดับรอบแล้วดังนี้”[๑๗]

พระธรรมสอนให้เรารู้จักขันธ์ ๕ คือรู้จักตนเองตามความเป็นจริง แต่เรามีอุปาทานยึดถือขันธ์ ๕ ว่าเป็นของเรา ตัณหาเป็นประธานในการยึดถือรวมถึงกิเลสอื่นที่ยึดถือในขันธ์ เรามีความเห็นวิปลาสว่าขันธ์งาม สุข เที่ยง และเป็นตัวตน การวางภาระจริงๆ คือการเป็นพระอรหันต์ การยึดถือเป็นภาระหนัก เพื่อให้พ้นจากภาระหนักในสังสารวัฏ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเพื่อการไม่ยึดถือ ตราบใดที่ไม่รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง ก็ไม่สามารถวางภาระลงได้

อุปาทานขันธ์ ๕ ที่หลงยึดถือไว้นั้น อันที่จริงไม่มีสาระ การอุปมาขันธ์ ๕ กับหลายสิ่งที่แสดงถึงความไม่มีสาระดังนี้คือ

> พระพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ ทรงแสดงรูปเปรียบดังก้อนฟองน้ำ เวทนาเปรียบดังต่อมน้ำ สัญญาเปรียบดังพยับแดด สังขารเปรียบดังต้นกล้วย และวิญญาณเปรียบดังเล่ห์กล
>
> ในพระบาลีเหล่านั้น พึงทราบความที่อุปาทานขันธ์ ๕ มีรูปเป็นต้น เป็นเช่นกับก้อนฟองน้ำเป็นต้นอย่างนี้ เหมือนอย่างว่า ก้อนฟองน้ำเป็นของไม่มีสาระ ฉันใด รูปก็ฉันนั้น ไม่มีสาระ เพราะเว้นจากสาระคือความเป็นของเที่ยง เว้นจากสาระคือความเป็นของยั่งยืน เว้นจากสาระคือความเป็นอัตตาโดยแท้ อนึ่ง ก้อนแห่งฟองน้ำ

นั้น ใครๆ ไม่อาจเพื่อจะถือเอาด้วยคิดว่า เราจักทำบาตรหรือถาดด้วยก้อนแห่งฟองน้ำนี้ แม้ถือเอาได้ก็ไม่ให้สำเร็จประโยชน์นั้น ย่อมแตกทำลายไป ฉันใด รูปก็ฉันนั้น ใครๆ ไม่อาจถือเอาว่ารูปนี้เป็นของเที่ยง ยั่งยืนหรือว่ารูปนี้เป็นเรา เป็นของเรา แม้ถือเอา รูปก็ไม่ตั้งอยู่อย่างนั้น ย่อมเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นอสุภะทั้งนั้น เพราะฉะนั้น รูปนั้นจึงเป็นเช่นกับก้อนแห่งฟองน้ำนั่นเทียว[๒๙]

เวทนาเปรียบเหมือนต่อมน้ำ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นก็จะแตกไปในทันที ตั้งอยู่ไม่นาน สัญญาเปรียบเหมือนพยับแดด ย่อมแปรเปลี่ยน หลอกลวงว่าสวยงาม สุข เที่ยง สังขารเปรียบเหมือนต้นกล้วย เป็นที่ประชุมของธรรมมาก ส่วนวิญญาณเปลี่ยนแปลงเร็วเหมือนมายา รายละเอียดท่านสามารถอ่านได้ในพระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ภาคที่ ๑ และอรรถกถา ซึ่งมีการอุปมาเปรียบเทียบขันธ์ ๕ กับสิ่งต่างๆ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจเพิ่มมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ขึ้นอยู่กับปัญญาที่จะเห็นความจริงได้ โดยการค่อยๆ ขัดเกลากิเลส โดยเฉพาะความติดข้องต่างๆ ในขันธ์ ๕ ในปฐมสมุททสูตร ได้กล่าวถึงการติดข้องหวั่นไหวทางทวาร ๖ เปรียบเหมือนสมุทรซึ่งเป็นห้วงน้ำใหญ่มีภัยมีทั้งคลื่นและสัตว์ร้าย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมุทรนั้นเรียกว่า เป็นแอ่งน้ำใหญ่ เป็นห้วงน้ำใหญ่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุเป็นสมุทรของบุรุษ กำลังของจักษุนั้นเกิดจากรูป บุคคลใดย่อมอดกลั้นกำลังอันเกิดจากรูปนั้นได้ บุคคลนี้เรียกว่าเป็นพราหมณ์ ข้ามสมุทรคือจักษุ ซึ่งมีทั้งคลื่น มีทั้งน้ำวน มีทั้งสัตว์ร้าย มีทั้งผีเสื้อน้ำ แล้วขึ้นถึงฝั่งตั้งอยู่บนบก ฯลฯ ใจเป็นสมุทรของบุรุษ กำลังของใจนั้นเกิดจากธรรมารมณ์ บุคคลใดย่อมอดกลั้นกำลังอันเกิดจากธรรมารมณ์นั้นได้ บุคคลนี้เรียกว่าเป็นพราหมณ์ ข้ามสมุทรคือใจได้ ซึ่งมีทั้งคลื่น มีทั้งน้ำวน มีทั้งสัตว์ร้าย มีทั้งผีเสื้อน้ำแล้วขึ้นถึงฝั่งตั้งอยู่บนบก[๑๙]

ในอรรถกถาอธิบายว่า

อารมณ์ชื่อว่าสมุทรเพราะอรรถว่าเต็มได้ยาก ส่วนจักษุชื่อว่าเป็นสมุทรในเพราะอารมณ์ทั้งหลายมีสีเขียวเป็นต้นนั้น อันภิกษุไม่สำรวมแล้ว ย่อมถึงความกล้าแข็งด้วยการดำเนินไปที่มีโทษเพราะเป็นเหตุเกิดกิเลส เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าสมุทร[๒๐]

สมุทรมีทั้งคลื่น มีทั้งน้ำวน ไม่ใช่สมุทรที่ราบเรียบปราศจากคลื่นลม แต่เต็มไปด้วยภัย ทุกคนมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่ไม่รู้ความจริงที่ปรากฏทางทวาร ๖ เหล่านั้น

ยังยึดถือสิ่งที่ปรากฏทางทวาร ๖ พร้อมทั้งตนเองว่าเป็นสัตว์บุคคลตัวตน ไม่ทราบว่าเป็นแต่เพียงรูปธรรมและนามธรรมเป็นสภาพธรรมแต่ละอย่าง ถ้าปัญญารู้ความจริงแล้วย่อมละคลายความติดข้อง แต่เพราะกิเลสอันเกิดจากความไม่รู้จึงเป็นเหมือนอยู่ในมหาสมุทร ซึ่งทำให้ต้องผจญภัยเรื่อยมาตราบใดที่มีอารมณ์ การติดข้องทำให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะส่วนใหญ่จะเป็นไปกับโลภะโดยไม่รู้ตัว ผู้มีปัญญาจึงพยายามว่ายน้ำเข้าหาฝั่ง ถ้าไม่ละคลายการยึดถือตัวตนด้วยปัญญาจะไม่มีทางออกจากสมุทรได้ ห้วงน้ำใหญ่หรือสมุทรนั้น คืออวิชชาและกิเลสทั้งหลาย

ในทุติยสมุททสูตรซึ่งว่าด้วยสมุทรต่อจากปฐมสมุททสูตรเน้นถึงอายตนะภายนอก ดังนี้คือ

> หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์มีอยู่ในสมุทรนี้โดยมากเป็นผู้เศร้าหมอง เกิดเป็นผู้ยุ่งดุจด้ายของช่างหูก เกิดเป็นปมประหนึ่งกระจุกด้าย เป็นดุจหญ้าปล้องและหญ้ามุงกระต่าย หาล่วงอบาย ทุคติวินิบาต สังสารไปได้ไม่ บุคคลใดคลายราคะ โทสะ และอวิชชาได้แล้วบุคคลนั้นชื่อว่าข้ามสมุทรนี้ซึ่งมีทั้งสัตว์ร้ายมีทั้งผีเสื้อน้ำ มีภัยคือคลื่นที่ข้ามได้แสนยากได้แล้วเรากล่าวว่าบุคคลนั้นล่วงพ้นเครื่องข้อง ละมัจจุไม่มีอุปธิและทุกข์ได้ขาดเพื่อไม่เกิดต่อไป ถึงความดับสูญไม่กลับมาเกิดอีก ลวงมัจจุราชให้หลงได้[๒๑]

ตัวอย่างของผู้ที่มีปัญญาเห็นโทษภัยของสมุทร เช่น ท่านรัฐปาละ ตามข้อความในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ รัฐปาลสูตร ท่านพระรัฐปาละ เป็นกุลบุตรในตระกูลเลิศตระกูลหนึ่ง ในถุลลโกฏฐิตนิคม ท่านต้องการรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วด้วยการออกบรรพชา แต่บิดามารดาไม่อนุญาต ท่านยอมอดน้ำและอาหารเอาชีวิตเข้าแลกเพื่อขอบวช ในที่สุดมารดาบิดายอมให้ท่านออกบวช ท่านบวชแล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ วันหนึ่งพระเจ้าโกรัพยะเห็นท่านอยู่ในอุทยาน ได้สนทนากับท่าน เพราะสงสัยว่าบางคนบวชเพราะประสบกับความเสื่อม ๔ ประการ คือ เพราะชรา เพราะความเจ็บไข้ เสื่อมลาภ โภคสมบัติ เสื่อมจากญาติ แต่ท่านรัฐปาละยังหนุ่มแน่น เป็นผู้ไม่อาพาธ มั่งคั่งด้วยโภคสมบัติ มีญาติเป็นจำนวนมาก ท่านไม่ได้มีความเสื่อมเหล่านี้เลย เหตุใดจึงออกบวช

ท่านรัฐปาละแสดงธรรม สรุปธรรม ๔ ประการ เรียกว่า ธัมมุทเทส ๔ กล่าวถึงเหตุผลที่ท่านออกบวชดังนี้คือ

๑) โลกอันชรานำเข้าไปไม่ยั่งยืน

๒) โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน

๓) โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องทิ้งสิ่งทั้งปวงไป

๔) โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสแห่งตัณหา

จากธัมมุทเทส ๔ ข้อนี้ จะเห็นได้ว่าท่านได้กล่าวถึงความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา และเป็นทาสแห่งตัณหา ได้แก่กามคุณ ๕ เท่าใดไม่รู้จักพอ ไม่ใช่เฉพาะในชาตินี้เท่านั้น

แต่รวมไปถึงชาติต่อๆ ไปด้วย ถ้าไม่อาศัยปัญญาที่ท่านได้สะสมอบรมแล้ว ท่านคงไม่คิดบวชและหาทางพ้นทุกข์จากโลกซึ่งไม่มีอะไรยั่งยืนเป็นสาระแก่นสาร แม้ท่านจะมีโภคทรัพย์และสิ่งอื่นที่น่ารื่นรมย์เพียบพร้อม แต่ท่านไม่ยึดติดหรือหลงในสมบัติเหล่านั้น

บางคนกล่าวว่า เขาไม่อยากศึกษาพระพุทธศาสนา เพราะมีแต่เรื่องทุกข์ ดูเหมือนไม่มีความรื่นรมย์ทำให้จิตใจห่อเหี่ยว และมีความคิดว่าพระพุทธศาสนามองโลกในแง่ร้าย อันที่จริง พระพุทธศาสนามองโลกตามความเป็นจริง ผู้ศึกษาเห็นความจริงตามที่พระผู้มีพระภาคทรงสอน จะไม่รู้สึกเศร้าหรือห่อเหี่ยว เพราะชีวิตจะหลีกเลี่ยงจากความทุกข์ไม่ได้ ไม่ว่าจะสุขอย่างไรก็ต้องพบกับความทุกข์ เพราะทุกสิ่งต้องเปลี่ยนแปลงเกิดดับ และทุกข์ที่สุดของชีวิตในชาติหนึ่งๆ คือความตาย เรื่องสุขทุกข์ไม่มีใครบังคับบัญชาได้ เมื่อมีเหตุปัจจัยของกรรมที่ทำมาแล้ว ส่งผลให้เกิดวิบากที่เป็นสุขหรือทุกข์ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องทุกข์ ไม่ใช่ให้เราเศร้าหรือท้อถอย พระองค์ทรงแสดงการดับทุกข์ด้วย ทุกข์เกิดเพราะไม่มีปัญญาเข้าใจความจริงที่ปรากฏ การไม่รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงทำให้ยึดถือว่าเป็นเรา เป็นของเรา ต้องละคลายความเป็นเราก่อนที่จะละคลายโลภะ เมื่อถึงการรู้แจ้งอริยสัจธรรม ทุกข์จะหมดไปตามลำดับขึ้นอยู่กับปัญญาของแต่ละคนว่ารู้ได้เพียงใด เพียงเข้าใจเรื่องราวของทุกข์ยังดับทุกข์ไม่ได้ ต้องค่อยๆ อบรมเจริญปัญญา รู้ลักษณะสภาพธรรมไปจนถึงปัญญาขั้นประจักษ์แจ้งได้

พระพุทธศาสนาไม่บังคับใครให้ทำอะไร ใครจะเลือกดำเนินชีวิตอย่างไรขึ้นอยู่กับผู้นั้น พระผู้มีพระภาคได้แต่ทรงชี้แนะหนทางเป็นต้นว่าเรื่องการแสวงหาที่ประเสริฐ และไม่ประเสริฐ ดังข้อความว่า

ภิกษุทั้งหลาย ก็การแสวงหาที่ไม่ประเสริฐเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ตัวเองเป็นผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา นั่นแล ตัวเองมีความแก่เป็นธรรมดา... มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา... มีความตายเป็นธรรมดา... มีความโศกเป็นธรรมดา... มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดานั่นแล ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอย่อมกล่าวอะไรว่ามีความเกิดเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตรและภรรยามีความเกิดเป็นธรรมดา คนใช้หญิงชายมีความเกิดเป็นธรรมดา แพะ แกะ มีความเกิดเป็นธรรมดา ไก่ หมู มีความเกิดเป็นธรรมดา ช้าง วัว ม้า ลา มีความเกิดเป็นธรรมดา เงินทอง มีความเกิดเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาเหล่านี้ เป็นตัวอุปธิ (สภาพที่ทรงไว้ซึ่งทุกข์) ทั้งหลาย บุคคลนี้เป็นผู้อันอุปธิผูกไว้ ทำให้สยบ ให้ต้องโทษในสิ่งเหล่านี้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนการแสวงหาที่ประเสริฐเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ตัวเองเป็นผู้มีความ

เกิดเป็นธรรมดาอยู่แล้ว เห็นโทษในสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ย่อมแสวงหานิพพานที่ไม่เกิด เป็นที่เกษมจากโยคะ (กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในทุกข์) อันยอดเยี่ยม ตัวเองมีความแก่เป็นธรรมดา... มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา... มีความตาย ความโศก และเศร้าหมองเป็นธรรมดาอยู่แล้ว เห็นโทษในสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ย่อมแสวงหานิพพานที่ไม่เศร้าหมองเป็นที่เกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยม ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นการแสวงหาที่ประเสริฐ[๒๒]

บรรดาสรรพวิชาในโลกนี้ ไม่มีวิชาการใดสอนให้ละคลาย สอนให้ดับทุกข์ มีแต่จะสอนว่าจะต้องได้อะไรบ้าง มีพระพุทธศาสนาเท่านั้นที่สอนเรื่องการละคลาย สอนเรื่องกิเลส เราเกิดมาไม่เคยรู้เรื่องกิเลส เราจะไม่ทราบว่าเรามีกิเลสและมีอย่างท่วมท้นทั้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้เรารู้จักตนเอง รู้จักกิเลส และพิจารณาว่ากิเลสทำให้เกิดความทุกข์อย่างไร กิเลสใหญ่ๆ ที่ชาวพุทธทราบกันดีคือ โลภะ โทสะ โมหะ อวิชชาหรือโมหะ เป็นกิเลสที่เกิดร่วมกับโลภะ และโทสะ ความไม่รู้หรือโมหะ คือความไม่รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง ปัญญาเท่านั้นที่จะดับโมหะได้ ถ้าพระองค์ไม่ทรงแสดงธรรมอนุเคราะห์สัตว์โลก จะไม่มีใครชี้ทางดับทุกข์ได้ พระองค์ไม่ทรงสอนให้ดับทุกข์เพียงชั่วคราว แต่ทรงชี้ทางดับทุกข์อย่างเด็ดขาด ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิด

รับทุกข์อีก ไม่มีใครสอนอย่างนี้เลย นักคิดและนักปรัชญาไม่สามารถมองได้ลึกถึงสาเหตุของทุกข์ ในเรื่องการยึดถือในตัวตนและสิ่งที่ปรากฏ ผู้ที่แสดงทางดับทุกข์ได้คือผู้ตรัสรู้เท่านั้น ผู้ที่ปัญญาไม่ถึงระดับขั้นเป็นพระโสดาบัน ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ ไม่สามารถปิดประตูอบายได้ ยังมีเหตุปัจจัยที่จะไปเกิดในอบายภูมิ ถึงแม้จะคิดว่าทำความดีมามาก แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณแสดงพระธรรมอนุเคราะห์สัตว์โลก พระผู้มีพระภาคทรงรู้แจ้งโลก สามารถสอนสัตว์โลกว่าจะพ้นทุกข์ได้อย่างไร สัตว์โลกเปรียบเหมือนกับนักโทษในคุก สังสารวัฏเปรียบเหมือนคุกใหญ่ การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ นำความทุกข์มาให้ ไม่มีใครทราบหนทางออกจากคุกออกจากวัฏฏะได้ พระองค์ทรงแสดงหนทางพ้นทุกข์ไปสู่การดับกิเลสคือมรรคมีองค์ ๘

ในมหากรุณาสมาปัตติญาณนิทเทส แสดงถึงพระมหากรุณาที่พระองค์มีต่อสัตว์โลก ข้อความบางตอนมีดังนี้คือ

> ผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย ผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงเห็นอยู่ว่าโลกสันนิวาส[๒๓] อันไฟติดโชนแล้วจึงทรงแผ่พระมหากรุณาไปในหมู่สัตว์ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงเห็นอยู่ว่า โลกสันนิวาสยกพลแล้ว[๒๔]... โลกสันนิวาสเคลื่อนพลแล้ว[๒๕]... โลกสันนิวาสเดินผิดแล้ว... โลกอันชรานำเข้าไปมิได้ยั่งยืน... โลกไม่มีที่ต้านทาน[๒๖] ไม่เป็นใหญ่... โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป... โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาส

แห่งตัณหา... โลกสันนิวาสไม่มีที่ต้านทาน... โลกสันนิวาสไม่มีที่เร้น... โลกสันนิวาสไม่มีที่พึ่ง... โลกสันนิวาสไม่เป็นที่พึ่งของใคร... โลกสันนิวาสฟุ้งซ่านไม่สงบ... โลกสันนิวาสมีลูกศร ถูกลูกศรเป็นจำนวนมากเสียบแทงแล้ว ใครอื่นนอกจากเราผู้จะถอนลูกศรทั้งหลายของโลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี... โลกสันนิวาสมีความมืดตื้อคืออวิชชาปิดกั้นไว้ ถูกใส่เข้าไปยังกรงกิเลส ใครอื่นนอกจากเรา ซึ่งจะแสดงธรรมเป็นแสงสว่างแก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี... โลกสันนิวาสตกอยู่ในกองทุกข์... โลกสันนิวาสถูกตัณหาซัดไป... โลกสันนิวาสถูกกำแพงคือชราแวดล้อมไว้... โลกสันนิวาสถูกบ่วงมัจจุคล้องไว้...โลกสันนิวาสถูกผูกไว้ด้วยเครื่องผูกเป็นอันมาก เครื่องผูกคือราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส ทุจริต ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยแก้เครื่องผูกให้แก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี... โลกสันนิวาสเดินไปตามทางแคบมาก ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยชี้ทางสว่างให้แก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี...โลกสันนิวาสถูกความกังวลเป็นอันมากพันไว้ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยตัดความกังวลให้แก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี... โลกสันนิวาสตกลงไปในเหวใหญ่ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยฉุดโลกสันนิวาสนั้นให้ขึ้นพ้นจากเหวเป็นไม่มี... โลกสันนิวาสเดินทางกันดารมาก ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยให้โลก

สันนิวาสนั้นข้ามพ้นทางกันดารได้ เป็นไม่มี... โลกสันนิวาสเดินทางไปในสังสารวัฏใหญ่ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยให้โลกสันนิวาสนั้นพ้นจากสังสารวัฏได้เป็นไม่มี...

พระผู้มีพระภาคทั้งหลาย ผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่าโลกสันนิวาสถูกทิฏฐิ ๖๒ กลุ้มรุม จึงทรงแผ่พระมหากรุณาไปให้หมู่สัตว์ว่า ก็เราแลเป็นผู้ข้ามได้แล้ว แต่สัตว์โลกยังข้ามไม่ได้... เราเป็นผู้สงบแล้ว จะช่วยให้สัตว์โลกสงบด้วย เราเป็นผู้เบาใจแล้ว จะช่วยให้สัตว์โลกเบาใจด้วย เราเป็นผู้ดับรอบแล้ว จะช่วยให้สัตว์โลกดับรอบด้วย พระผู้มีพระภาคทั้งหลาย ผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นดังนี้ จึงทรงแผ่พระมหากรุณาเป็นไปในหมู่สัตว์ นี้เป็นมหากรุณาสมาปัตติญาณของพระตถาคต[๒๗]

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นความวุ่นวายของสัตว์โลกที่อยู่ร่วมกัน เป็นโลกที่ไม่สงบ ฟุ้งซ่าน อยู่ในที่มืดคืออวิชชา ถูกชราและมรณะล้อมรอบไว้ สัตว์โลกอาจรู้สึกหรือไม่รู้สึกถึงความไม่สงบนั้น อาจจะเคยชินเห็นเป็นเรื่องธรรมดา ถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดงธรรม สัตว์โลกจะไม่สามารถพ้นไปจากอวิชชาและภัยในสังสารวัฏได้เป็นอันขาด นี่เป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างที่สุดที่มีต่อชาวโลก ผู้เข้าใจพระธรรมเปรียบเหมือนผู้เห็นแสงสว่าง จะเห็นมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับการ

สะสมอบรมเจริญปัญญาของผู้นั้น ถ้าเปรียบเทียบการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเหมือนกับนักโทษซึ่งอยู่ในคุก นักโทษคงอยากออกจากคุกเป็นอิสระ อันที่จริงเราคิดว่าเราจะไปไหนก็ได้ เราเป็นอิสระในโลกนี้ เดินทางขึ้นเรือบินไปไหนได้ทั้งสิ้น แต่ในความเป็นจริงเราจะเป็นอิสระได้อย่างไร ทางกายเราเป็นทาสของร่างกาย เราทำอะไรได้ในขอบเขตจำกัด พละกำลังของเรามีจำกัด ความสามารถทางกายเรามีจำกัด เราจะเห็นได้ชัดเมื่ออวัยวะใดของเราเกิดปัญหา เช่น แขนขาเราใช้การไม่ได้ดังปกติ หรือผู้ป่วยที่ขยับกายเคลื่อนไหวลำบาก ยิ่งเห็นได้ชัดว่าเราไม่มีอิสระทางกายอย่างแท้จริง ส่วนทางนามธรรมเรายังเป็นทาสของโลภะ โทสะ โมหะ ความเป็นอิสระที่แท้จริงคืออิสระจากโลภะ โทสะ โมหะนั่นเอง นักโทษคนใดเข้าใจธรรมะแสวงหาทางออกจากคุก คงไม่มีจุดประสงค์หาความเพลิดเพลินในกามคุณ ๕ เป็นหลัก คงไม่ต้องการสะสมแต่โภคทรัพย์ ซึ่งสามารถใช้ได้ในชาติที่มีชีวิตอยู่เท่านั้น เมื่อมีโอกาสพบพระธรรมอันประเสริฐควรจะสะสมอริยทรัพย์คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา หิริ โอตตัปปะด้วย อริยทรัพย์ที่สำคัญมากคือปัญญา ซึ่งได้มาจากสุตะ การฟังมากศึกษามาก พิจารณาธรรมเนืองๆ บ่อยๆ อริยทรัพย์สามารถนำติดตัวไปได้ในชาติต่อๆ ไป และเพื่ออบรมเจริญปัญญาให้ถึงการดับทุกข์พ้นภัยจากสังสารวัฏในที่สุด เมื่อยังเป็นปุถุชน ศรัทธายังไม่มั่นคงเท่าพระโสดาบัน สามารถเปลี่ยนศาสดาได้ ถ้าได้สะสมอริยทรัพย์ไว้จะได้ไม่เลยผ่านพระพุทธ

ศาสนาไปยังสำนักเดียรถีย์ ซึ่งจะทำให้ไม่ถึงทางพ้นทุกข์ ทรัพย์ใดๆ ที่ชาวโลกเห็นว่ามีค่า ไม่ว่าจะเป็นแก้ว แหวน เงิน ทองใดๆ ก็ตาม ไม่เท่ากับรัตนะอันประเสริฐคือการเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เพราะทำให้ผู้เข้าถึงเกิดปัญญาสามารถดับทุกข์ได้ในที่สุด

ข้อความในจุนทิสูตร[๒๘] แสดงความจริงในเรื่องของรัตนะอันเลิศ ผู้เขียนขอจบหนังสือเล่มนี้โดยการยกจุนทิสูตรมาทั้งพระสูตร เพื่อเป็นกำลังใจแก่ผู้เขียนเองและแก่ผู้ศึกษาธรรมทุกท่าน

เพื่ออบรมเจริญปัญญาต่อไปในทุกๆ ชาติที่มีโอกาสพบพระพุทธศาสนา จนกว่าจะสามารถดับกิเลสได้ในที่สุด

จุนทิสูตร
(ว่าด้วยสิ่งที่อำนวยผลเลิศ)

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน ใกล้กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้นแล ราชกุมารีพระนามว่า จุนที แวดล้อมด้วยรถ ๕๐๐ คัน และกุมารี ๕๐๐ คน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราชกุมารพระนามว่า จุนทะ พระภาดาของหม่อมฉันกล่าวอย่างนี้ว่า หญิงหรือชายเป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจากอทินนาทาน เว้นขาดจากกาเมสุมิจฉาจาร เว้นขาดจากมุสาวาท เว้นขาดจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติอย่างเดียว ไม่เข้าถึงทุคติ ดังนี้ หม่อมฉันจึงขอทูลถามว่า ผู้ที่เลื่อมใสในพระศาสดาเช่นไร เมื่อตายไปแล้วจึงเข้าถึงสุคติอย่างเดียว ไม่เข้าถึงทุคติ ผู้ที่เลื่อมใสในธรรมเช่นไร เมื่อตายไปแล้วจึงเข้าถึงสุคติอย่างเดียว ไม่เข้าถึงทุคติ ผู้ที่เลื่อมใสในสงฆ์เช่นไร เมื่อตายไปแล้วจึงเข้าถึงสุคติอย่างเดียวไม่เข้าถึงทุคติ ผู้ที่ทำให้บริบูรณ์ในศีลเช่นไร เมื่อตายไปแล้วจึงเข้าถึงสุคติอย่างเดียว ไม่เข้าถึงทุคติ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนจุนที

สัตว์ที่ไม่มีเท้าก็ดี มี ๒ เท้าก็ดี มี ๔ เท้าก็ดี มีเท้ามากก็ดี มีรูปก็ดี ไม่มีรูปก็ดี มีสัญญาก็ดี ไม่มีสัญญาก็ดี มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ก็ดี มีประมาณเท่าใด พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บัณฑิตกล่าวว่า เลิศกว่าสัตว์เหล่านั้น ชนเหล่าใดเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ชนเหล่านั้นชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ก็วิบากอันเลิศ ย่อมมีแก่บุคคลที่เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ธรรมที่เป็นปัจจัยปรุงแต่งก็ดี ที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่งก็ดี มีประมาณเท่าใด **วิราคะ** คือ ธรรมอันย่ำยีความเมา กำจัดความกระหาย ถอนเสียซึ่งอาลัย เข้าไปตัดวัฏฏะ เป็นที่สิ้นตัณหาเป็นที่คลายกำหนัด เป็นที่ดับ นิพพานอันบัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่าธรรมเหล่านั้น ชนเหล่าใดเลื่อมใสในวิราคธรรม ชนเหล่านั้นชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ก็วิบากอันเลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ หมู่ก็ดี คณะก็ดี มีประมาณเท่าใด สงฆ์สาวกของพระตถาคต คือ คู่แห่งบุรุษ ๔ คู่ บุรุษบุคคล ๘ นี้เป็นสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรของคำนับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า บัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่าหมู่หรือคณะเหล่านั้น ชนเหล่าใดเลื่อมใสในสงฆ์ ชนเหล่านั้นชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ก็วิบากอันเลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้ที่เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ศีลมีประมาณเท่าใด ศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว คือศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย เป็นไทอันวิญญูชนสรรเสริญ อันตัณหาและทิฏฐิไม่ลูบคลำ เป็นไปเพื่อสมาธิ บัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่าศีลเหล่านั้น ชนเหล่าใดย่อมทำให้

บริบูรณ์ในอริยกันตศีล ชนเหล่านั้นชื่อว่าทำให้บริบูรณ์ในสิ่งที่เลิศ ก็วิบากอันเลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้ทำให้บริบูรณ์ในสิ่งที่เลิศ

บุญอันเลิศ คือ อายุ วรรณะ ยศ

เกียรติ สุขและกำลัง ย่อมเจริญแก่บุคคล

ผู้รู้แจ้งธรรมที่เลิศ เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ คือเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้เลิศ ผู้เป็นทักขิไณยบุคคลชั้นเยี่ยม

เลื่อมใสในพระธรรมที่เลิศ อันปราศจากราคะ เป็นที่เข้าไปสงบ เป็นสุข

เลื่อมใสในพระสงฆ์ผู้เลิศ เป็นนาบุญชั้นเยี่ยม

ให้ทานในสิ่งที่เลิศ ปราชญ์ผู้ถือมั่นธรรมที่เลิศให้สิ่งที่เลิศ

เป็นเทวดาหรือมนุษย์ ย่อมถึงสถานที่เลิศ บันเทิงใจอยู่

จบจุนทิสูตร

เชิงอรรถท้ายบท

๑. อภัพพสูตร อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต

๒. สัมโมหวิโนทนี อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก สัจจวิภังคนิเทศ วรรณนาสุตตันตภาชนีย์

๓. สัมโมหวิโนทนี อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก สัจจวิภังคนิเทศ วรรณนาสุตตันตภาชนีย์

๔. สารัตถปกาสินี อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค สุพรหมสูตร

๕. พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท โลกวรรควรรณนา เรื่องอภัยราชกุมาร

๖. สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาสติปัฏฐานสูตร

๗. อาสีวิสสูตร สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค

๘. อาสีวิสสูตร สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค

๙. สารัตถปกาสินี อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค อาสีวิสสูตร

๑๐. สัมโมหวิโนทนี อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก สัจจวิภังคนิเทศ วรรณนาสุตตันตภาชนีย์

๑๑. สัมโมหวิโนทนี อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก สัจจวิภังคนิเทศ วรรณนาสุตตันตภาชนีย์

๑๒. สัมโมหวิโนทนี อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก สัจจวิภังคนิเทศ วรรณนาสุตตันตภาชนีย์

๑๓. สัลลสูตรที่ ๘ ขุททกนิกาย สุตตนิบาต มหาวรรค

๑๔. สัลลสูตรที่ ๘ ขุททกนิกาย สุตตนิบาต มหาวรรค

๑๕. อัสสุสูตร สังยุตตนิกาย นิทานวรรค

๑๖. วิสาขาสูตร ขุททกนิกาย อุทาน

๑๗. ภารสูตร สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค

๑๘. สัมโมหวิโนทนี อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ขันธวิภังคนิเทศ วรรณนาสุตตันตภาชนีย์

๑๙. ปฐมสมุททสูตร สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค สมุททวรรค

๒๐. ปฐมสมุททสูตร สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค สมุททวรรค

๒๑. ทุติยสมุททสูตร สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค สมุททวรรค

๒๒. สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค สักกปัญหสูตร

๒๓. โลกสันนิวาส ในอรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่ เบญจขันธ์ ชื่อว่าโลก, โลกด้วยอรรถว่าสลายไป ชื่อว่าสันนิวาส เพราะเป็นที่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย ด้วยอำนาจตัณหาและทิฏฐิ

๒๔. โลกสันนิวาสยกพลแล้ว คือ ทำความพยายาม ทำความอุตสาหะ เพราะขวนขวายเป็นนิจในกิจหลายอย่าง

๒๕. โลกสันนิวาสเคลื่อนพลแล้ว คือ เริ่มจะไปตายด้วยความไม่มั่นคง ดุจแม่น้ำซึ่งเกิดจากภูเขา

๒๖. โลกไม่มีที่ต้านทาน คือไม่สามารถที่จะต้านทาน คือรักษาไว้ได้ อธิบายว่า ไม่มีเครื่องป้องกัน

๒๗. มหากรุณาสมาปัตติญาณนิทเทส ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค

๒๘. จุนทิสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต

หมายเหตุ: หลักฐานอ้างอิงในหนังสือเล่มนี้ทั้งหมด อ้างจากพระไตรปิฎกและ อรรถกถาฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ชุด ๙๑ เล่ม

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์โดยย่อของมูลนิธิฯ คือ ศึกษาและปฏิบัติธรรม เผยแพร่พระธรรมตามแนวพระไตรปิฎก จัดพิมพ์เอกสารประกอบการศึกษาพระไตรปิฎก เผยแพร่เป็นสาธารณกุศล

ท่านที่ประสงค์จะพิมพ์หนังสือของมูลนิธิฯ
เพื่อเป็นธรรมบรรณาการในการกุศล หรือมีศรัทธาจะสมทบทุนมูลนิธิฯ
โปรดติดต่อมูลนิธิฯ หรือกรรมการของมูลนิธิฯ

สำนักงาน

๑๗๔/๑ เจริญนคร ๗๘ แขวงดาวคะนอง เขตธนบุรี กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐

โทรศัพท์ / โทรสาร ๐๒ ๔๖๘ ๐๒๓๙

http://www.dhammahome.com

รายการเผยแพร่พระธรรมทางสถานีวิทยุ มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา

จังหวัด	สถานี	ความถี่ (AM)	เวลา	วัน
กรุงเทพฯ	อสมท.	1494	04:30 น.	อ.-อา.
	รัฐสภา	FM87.5	05:00 น.	จ.-อ.
	สวพ.	FM91	05:30 น.	อา.-พฤ.
	สทร.2	675	06:00-07:00 น.	ทุกวัน
			21:00 น.	จ.-ศ.
	ทอ.01	945	12:30 น.	ทุกวัน
			18:00-19:00 น.	ทุกวัน
กำแพงเพชร	ทภ.3	738	05:00 น.	จ.-ศ.
		FM105	05:00 น.	จ.-ศ.
ขอนแก่น	รด.	1152	20:30 น.	ทุกวัน
	ชุมชน	FM101.75	06:00-07:00 น.	ทุกวัน
เชียงราย	ทอ.016	1224	05:00 น.	ทุกวัน
	ทภ.3	999	05:00 น.	จ.-ศ.
เชียงใหม่	วปถ.2	738	20:30 น.	จ.-ส.
	ทภ.3	FM101.5	05:00 น.	จ.-ศ.
นครสวรรค์	ทภ.3	801	22:30 น.	ทุกวัน
น่าน	ทภ.3	FM99.5	05:00 น..	จ.-ศ.
นครศรีธรรมราช	ทภ.4	684	06:05 น.	จ.-ส.
เพชรบูรณ์	ทภ.3	1242	05:00 น.	จ.-ศ.
พิษณุโลก	ทภ.3	1116	05:00 น.	ทุกวัน
		1188	05:00 น.	ทุกวัน
แพร่	สวท.	1026	09:30 น.	จ.-ศ.
	ทภ.3	585	05:00 น.	จ.-ศ.
		FM103.5	05:00 น.	จ.-ศ.
พะเยา	ทภ.3	FM107.5	05:00 น.	จ.-ศ.
พิจิตร	ทภ.3	1409	05:00 น.	จ.-ศ.
ภูเก็ต	1ปณ.	FM85	05:00 น.	ทุกวัน
ลำปาง	ทภ.3	FM101.75	05:00 น.	จ.-ศ.
ลำพูน	ทภ.3	FM107.5	05:00 น.	จ.-ศ.
สิงห์บุรี	ชุมชน	FM104.75	08:00 น.	ทุกวัน
สุพรรณบุรี	ทภ.1	1404	20:30 น.	ทุกวัน
สุราษฎร์ธานี	สวท.	FM89.75	05:00 น.	จ.-ศ.
สุโขทัย	ทภ.3	FM102.25	05:00 น.	จ.-ศ.
		828	05:00 น.	จ.-ศ.
อุดรธานี	ยานเกราะ	684	19:30 น.	จ.-ส.
อุบลราชธานี	ทอ.08	801	05:00 น.	ทุกวัน
อุตรดิตถ์	ทภ.3	1287	05:00 น.	จ.-ศ.
		FM97.5	05:00 น.	จ.-ศ.

รายการอาจเปลี่ยนแปลงได้ โทรศัพท์สอบถามได้ที่ 02 468 0239

หรือที่เว็บไซต์ของมูลนิธิฯ www.dhammahome.com

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา

ประสบการณ์ทางธรรม เขียนด้วยศรัทธาและการเห็นประโยชน์ของพระธรรมและการศึกษาธรรม ผู้เขียนเล่าประสบการณ์ทางธรรมอย่างตรงไปตรงมา ตามความเป็นจริงที่ประสบ ตามความรู้สึกนึกคิดของตน โดยไม่ได้ต่อเติมให้เกิดความน่าสนใจหรือตื่นเต้น นับเป็นประสบการณ์ที่เรียบง่าย แต่แสดงถึงการแสวงหาจนกระทั่งได้พบพระธรรม คำตอบความจริงของชีวิต ซึ่งเป็นเสมือนแผนที่นำทางระยะยาวที่จะต้องดำเนินไปในสังสารวัฏ

ภาพปก: วัดร่องขุ่น จังหวัดเชียงราย

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
ISBN–10: 974-94059-5-1
ISBN–13: 978-974-94059-5-6

ประสบการณ์ทางธรรม

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา